МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра соціального забезпечення та управління персоналом

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Виконала студентка
спеціальності 232 «Соціальне забезпечення»
освітня програма «Соціальне забезпечення»:
ХОМИЧ Олександра Вікторівна
_____
«____»_____2026 р.

Науковий керівник
к.і.н., доцент
КОМАРИНСЬКА Зоряна Михайлівна
«____»_____2026 р.

В.о .завідувача кафедри
соціального забезпечення та управління персоналом
кандидат економічних наук, доцент
ШЕГИНСЬКА Наталія Зенонівна
_____
«____»_____2026 р.

Львів – 2026 рік

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Економічний факультет
Кафедра соціального забезпечення та управління персоналом
Освітньо-кваліфікаційний рівень перший (бакалаврський)
Галузь знань 23 Соціальна робота
Спеціальність 232 Соціальне забезпечення

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Завідувач кафедри_____
_____
“____”_____20___року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ БАКАЛАВРСЬКУ РОБОТУ СТУДЕНТУ
Хомич Олександрі Вікторівні

1.Тема роботи Трансформація системи соціального страхування в Україні та особливості її державного регулювання в умовах воєнного стану
Керівник роботи к.і.н., доцент Комаринська Зоряна Михайлівна
Затверджені Вченою радою факультету від “___”_____20__року №_____
2. Строк подання студентом роботи
_____
3. Вихідні дані до роботи (літературні джерела, законодавчі та нормативно-правові акти, використані при виконанні роботи) роботи В. Гапочки, С. Гребінника, В. Нікітченка , С. Короля , А. Гудзя , О. Лященка, О. Демидка та інших, нормативно-правові акти України, статистичні дані органів державної влади та міжнародні дослідження соціального страхування
Зміст пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити 1. Теоретико-методологічні засади дослідження системи соціального страхування в Україні. 2. Науково-практичний досвід трансформації соціального страхування. 3. Аналіз сучасного стану та динаміки соціального страхування в Україні

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов’язкових креслень) 5 рисунків, 5 таблиць та 3 додатки

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання

			прийняв
1			
2			
3			

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Підготовка вступної частини		
2	Огляд наукових досліджень		
3	Дослідження нормативно-правової бази		
4	Аналіз міжнародного досвіду		
5	Оцінка сучасного стану та динаміки		
6	Написання висновків		
7	Остаточне оформлення дипломної роботи		

Студент _____Хомич О.В

(підпис)

Керівник роботи _____ Комаринська З.М.

(підпис)

АНОТАЦІЯ

Автор: Олександра Хомич

Тема: «Трансформація системи соціального страхування в Україні та особливості її державного регулювання в умовах воєнного стану»

Актуальність. Соціальне страхування є одним із ключових інструментів соціального захисту населення та важливим елементом державної соціальної політики. В умовах економічної нестабільності, демографічних змін і зростання соціальних ризиків ефективне функціонування системи соціального страхування набуває особливого значення. Для України ця проблема є надзвичайно актуальною, оскільки система соціального страхування тривалий час перебуває у процесі трансформації, що зумовлено необхідністю адаптації до сучасних соціально-економічних викликів та європейських стандартів соціального забезпечення.

Мета. теоретичне обґрунтування та комплексний аналіз сучасного стану, динаміки й особливостей трансформації системи соціального страхування в Україні в умовах воєнного стану, а також визначення напрямів її подальшого вдосконалення з урахуванням міжнародного досвіду.

Об'єкт дослідження. Система соціального страхування в Україні.

Предмет дослідження. Сукупність організаційно-економічних, правових та соціальних механізмів функціонування і трансформації системи соціального страхування в Україні в умовах кризових явищ та воєнного стану.

Використані методи дослідження. Загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема методи аналізу й синтезу для вивчення теоретичних засад і сутності соціального страхування, індукції та дедукції для формування узагальнень і наукових висновків, системний підхід.

Основні результати. Було проведено аналіз сучасного стану та динаміки системи соціального страхування в Україні, виявленні особливостей її трансформації під час воєнного стану та визначенні напрямів вдосконалення з урахуванням міжнародного досвіду.

Висновки та рекомендації. У результаті проведеного дослідження встановлено, що система соціального страхування в Україні перебуває на етапі трансформації та потребує адаптації до сучасних соціально-економічних умов, особливо в умовах воєнного стану, що проявляється у зростанні навантаження на державні соціальні фонди та збільшенні кількості осіб, які потребують соціальної підтримки. На основі аналізу міжнародного досвіду та вітчизняної практики запропоновано посилити ефективність державного регулювання соціальних програм, оптимізувати механізми фінансування та контролю за їх реалізацією, запровадити більш гнучкі моделі страхових виплат та активніше використовувати сучасні інформаційні технології для підвищення прозорості та доступності соціального страхування.

Ключові слова: соціальне страхування, державне регулювання, соціальні програми, трансформація системи, воєнний стан, міжнародний досвід, соціальний захист, динаміка показників.

ANNOTATION

Author: Oleksandra Khomych

Topic: «Transformation of the Social Insurance System in Ukraine and Features of Its State Regulation under Martial Law»

Relevance. Social insurance is one of the key instruments of social protection for the population and an important element of state social policy. In conditions of economic instability, demographic changes, and increasing social risks, the effective functioning of the social insurance system becomes particularly significant. For Ukraine, this issue is extremely relevant, as the social insurance system has been undergoing transformation for a long time due to the need to adapt to modern socio-economic challenges and European social security standards.

Objective. The theoretical justification and comprehensive analysis of the current state, dynamics, and features of the transformation of the social insurance system in Ukraine under martial law, as well as the identification of directions for its further improvement based on international experience.

Research object. The social insurance system in Ukraine.

Research subject. The set of organizational, economic, legal, and social mechanisms for the functioning and transformation of the social insurance system in Ukraine under conditions of crisis phenomena and martial law.

Methods used. General scientific and specialized research methods, including analysis and synthesis for studying the theoretical foundations and essence of social insurance, induction and deduction for forming generalizations and scientific conclusions, and a systems approach.

Main results. An analysis of the current state and dynamics of the social insurance system in Ukraine was conducted, features of its transformation under martial law were identified, and directions for improvement based on international experience were determined.

Conclusions and recommendations. The study found that the social insurance system in Ukraine is in a phase of transformation and requires adaptation to current socio-economic conditions, especially under martial law. This is

manifested in the increased burden on state social funds and the growing number of individuals requiring social support. Based on an analysis of international experience and domestic practice, it is recommended to enhance the effectiveness of state regulation of social programs, optimize financing and control mechanisms, implement more flexible models of insurance payments, and actively use modern information technologies to increase transparency and accessibility of social insurance.

Keywords: social insurance, state regulation, social programs, system transformation, martial law, international experience, social protection, indicator dynamics.

ЗМІСТ

ВСТУП.....3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....6
1.1. Огляд наукових досліджень трансформації системи соціального страхування.....6
1.2. Теоретико-методологічні підходи до аналізу соціального страхування та державного регулювання.....12
1.3. Нормативно-правова база соціального страхування в Україні.....17
РОЗДІЛ 2. НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ.....20
2.1. Особливості реалізації державних програм соціального страхування в Україні під час воєнного стану.....20
2.2. Міжнародний досвід соціального страхування в умовах криз та його адаптація в Україні.....33
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ДИНАМІКИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....43
3.1. Аналіз типових соціальних програм державного страхування в умовах воєнного стану.....43
3.2. Оцінка динаміки соціальних показників системи страхування в Україні45
ВИСНОВКИ.....53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....3
ДОДАТКИ.....62

ВСТУП

Актуальність теми. Соціальне страхування є одним із ключових інструментів соціального захисту населення та важливим елементом державної соціальної політики. В умовах економічної нестабільності, демографічних змін і зростання соціальних ризиків ефективне функціонування системи соціального страхування набуває особливого значення. Для України ця проблема є надзвичайно актуальною, оскільки система соціального страхування тривалий час перебуває у процесі трансформації, що зумовлено необхідністю адаптації до сучасних соціально-економічних викликів та європейських стандартів соціального забезпечення.

Особливої актуальності дослідження системи соціального страхування набуло в умовах воєнного стану, коли значно зросло навантаження на державні соціальні фонди, збільшилася кількість осіб, які потребують соціальної підтримки, та ускладнилися механізми реалізації державних соціальних програм. За таких умов постає потреба в науковому аналізі сучасного стану соціального страхування, оцінці його ефективності та пошуку шляхів удосконалення з урахуванням міжнародного досвіду, що й зумовлює актуальність обраної теми дипломної роботи.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та комплексний аналіз сучасного стану, динаміки й особливостей трансформації системи соціального страхування в Україні в умовах воєнного стану, а також визначення напрямів її подальшого вдосконалення з урахуванням міжнародного досвіду.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукові підходи та результати сучасних досліджень щодо трансформації системи соціального страхування;

2. Узагальнити теоретико-методологічні підходи до аналізу системи соціального страхування та механізмів її державного регулювання;

3. Дослідити нормативно-правову базу функціонування системи соціального страхування в Україні;

4. Визначити особливості реалізації державних програм соціального страхування в Україні в умовах воєнного стану;

5. Проаналізувати міжнародний досвід функціонування систем соціального страхування в умовах кризових явищ;

6. Оцінити можливості адаптації міжнародного досвіду соціального страхування до українських реалій;

7. Здійснити аналіз сучасного стану типових соціальних програм державного страхування в Україні;

8. Оцінити динаміку основних соціально-економічних показників системи соціального страхування та визначити напрями її подальшого вдосконалення.

Об'єкт дослідження: система соціального страхування в Україні.

Предмет дослідження: сукупність організаційно-економічних, правових та соціальних механізмів функціонування і трансформації системи соціального страхування в Україні в умовах кризових явищ та воєнного стану.

Методи дослідження. У процесі виконання дипломної роботи використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема методи аналізу й синтезу для вивчення теоретичних засад і сутності соціального страхування, індукції та дедукції для формування узагальнень і наукових висновків, системний підхід для комплексного аналізу функціонування системи соціального страхування в Україні, статистичні методи для оцінки динаміки основних соціально-економічних показників, а також порівняльний аналіз для дослідження міжнародного досвіду соціального страхування та визначення можливостей його адаптації до вітчизняних умов.

Інформаційну базу дослідження формується на основі наукових праць вітчизняних авторів, серед яких виділяються роботи В. Гапочки [8], С.Гребінника, В.Нікітченка, С.Короля [10], А.Гудзя , О.Лященка [11]., Демидка О. [12] та інших, які присвячені теоретичним і практичним аспектам соціального страхування, трансформації системи соціального захисту,

державному регулюванню соціальних програм та аналізу соціально-економічних показників. Крім того, використані нормативно-правові акти України, статистичні дані органів державної влади та міжнародні дослідження соціального страхування, що дозволяє комплексно дослідити сучасний стан системи та визначити напрями її вдосконалення.

Теоретичне значення роботи полягає в узагальненні та систематизації наукових підходів до дослідження системи соціального страхування, поглибленні теоретичних положень щодо її трансформації в умовах воєнного стану та кризових явищ, а також у розвитку наукових уявлень про механізми державного регулювання соціального страхування з урахуванням міжнародного досвіду.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання отриманих результатів, висновків і рекомендацій у діяльності органів державної влади та соціальних фондів під час удосконалення системи соціального страхування, у процесі розроблення та коригування державних соціальних програм, а також у навчальному процесі під час викладання дисциплін соціально-економічного спрямування та підготовки методичних матеріалів.

Структура дипломної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновку та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 64 сторінок, із них 50 сторінок займає основний текст. Робота містить 5 рисунків, 4 таблиць та 3 додатки, що ілюструють основні результати дослідження. У списку використаних джерел зазначено 39 найменувань.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

1.1. Огляд наукових досліджень трансформації системи соціального страхування

Перші документально зафіксовані випадки використання терміну «соціальний захист» («social security») відносять до 1935 року, коли у США було прийнято Закон про соціальний захист (Social Security Act) [36, с. 102]. Цей закон започаткував державну систему страхування для людей старшого віку, тимчасово безробітних та осіб з інвалідністю. Через кілька років, у 1938 році, схоже визначення з'явилося в законодавстві Нової Зеландії.

Як окремий суспільно-економічний концепт, соціальний захист набуває чіткого міжнародного значення у другій половині XX століття. Велику роль у його формуванні відіграла Міжнародна організація праці (МОП), яка у 1952 році ухвалила Конвенцію про мінімальні стандарти соціального забезпечення [38, с. 373]. Цей документ визначає право всіх громадян на державну підтримку у таких сферах: охорона здоров'я, допомога під час хвороби та безробіття, система пенсійного страхування, сприяння у разі трудових травм або професійних захворювань, допомога під час вагітності та пологів, підтримка сімей, виплати особам з інвалідністю та компенсації при втраті годувальника.

Потреба у створенні ефективних систем соціального захисту підкреслюється й у міжнародних документах, таких як Європейська соціальна хартія (1965, переглянута 1999 року) та Міжнародний пакт «Про економічні, соціальні та культурні права» (1966). Хартія акцентує увагу на пріоритеті соціальних і економічних прав як основи покращення рівня життя та добробуту населення, а Пакт закріплює право кожного громадянина до соціальної підтримки, зокрема з соціальним страхуванням [40, с. 702].

Створення ефективної соціальної політики сьогодні залишається ключовим елементом найскладніших завдань для будь-якої держави.

Розвинена країна має орієнтуватися на потреби людей, пріоритетно забезпечуючи соціальну підтримку населення, при цьому формуючи не лише правові та політичні механізми, а й соціальні гарантії на базі стабільного економічного розвитку.

Для держав пострадянського простору, включно з Україною, завдання ускладнюється через наслідки радикальних змін суспільного устрою, скорочення ресурсів громадських фондів споживання, розширення платних освітніх та медичних послуг, підвищення тарифів на житлово-комунальні послуги, структурні проблеми зайнятості та зростання соціальної нерівності через поляризацію доходів. Через це соціальна підтримка населення залишається серед пріоритетних сфер державної політики. Кризи економічного характеру безпосередньо впливають на соціальну сферу, погіршуючи рівень життя більшості громадян і потребуючи глибокого теоретичного та практичного аналізу.

Одним із важливих аспектів є чітке розмежування понять «соціальний захист» та «соціальне забезпечення», які часто змішуються у прикладному використанні. Дослідник Л. Федорюк зазначає, що вітчизняна наукова традиція до 1960-х років майже не використовувала термін «соціальний захист», віддаючи перевагу поняттю «соціальне забезпечення» [29, с. 177]. Поширення терміну «соціальний захист» в українських наукових публікаціях спостерігається з 1990-х років, що було зумовлено необхідністю реформування системи соціальної підтримки у період незалежності та її підлаштування під сучасні умови.

У 1998 році О. Скомарохова запропонувала комплексний підхід до оцінки соціального захисту, враховуючи його як [25, с. 52]:

- складову соціальної політики, спрямовану на пом’якшення негативних наслідків соціальної диференціації населення;
- багаторівневу ієрархічну систему заходів для запобігання соціальній напрузі, конфліктам та суперечностям;
- чинник економічного зростання;

- комплекс державних заходів у сфері зайнятості, оплати праці, податкової політики, мобільності населення, професійної підготовки та перепідготовки кадрів, а також удосконалення правового регулювання.

Аналіз наукових публікацій, присвячених проблематиці соціального захисту, демонструє регулярне використання цієї концепції та поступове вдосконалення її окремих елементів. Зокрема, Є. Кислякова визначає соціальний захист як систему заходів правового, соціально-економічного та організаційного характеру, які забезпечує держава з метою підтримки належного рівня добробуту населення, включаючи матеріальне забезпечення відповідно до сучасних стандартів розвитку суспільства та умов для ефективного розвитку особистісного потенціалу [13, с. 117].

Колектив науковців С. Гребінник, В. Нікітченко та С. Король пропонують визначати соціальний захист через об'єднання трьох ключових складових: соціального забезпечення, соціального страхування та соціальної допомоги [10, с. 389]. Гапочка В. підкреслює, що соціальний захист у полісемантичному значенні є окремим соціально-правовим інститутом. Він включає комплекс правових норм та заходів для їх реалізації, що впливають на суб'єктів соціального права та умови їхнього життя з метою усунення соціальних ризиків і викликів, а також попередження виникнення нових проблем або зменшення негативного ефекту наявних [9, с. 502]. Зокрема, шляхом заходів соціального захисту державні органи створюють умови для доступної зайнятості, допомагають громадянам реалізувати своє право на працю та запобігають формуванню стійкого безробіття, що є особливо небезпечним станом, здатним поступово знижувати рівень правосвідомості особи.

Науковці А.Гудзь та О. Лященко визначають соціальний захист як функцію суспільства, спрямовану на підтримку соціального становища громадянина, що сформувалося під впливом соціальних ризиків, відповідно до його невід'ємних і загальновизнаних прав. За їхнім поглядом, соціальний захист має подвійний характер: з одного боку, він є функціональною

системою, тобто сукупністю напрямів і механізмів його реалізації, а з іншого – системою інститутів, які забезпечують його виконання [11, с. 370].

Соціальний захист населення виступає важливим критерієм оцінки ефективності державної політики управління, оскільки відображає рівень забезпеченості громадян, якість державної допомоги та ступінь задоволеності населення соціальними програмами. Його значущість особливо зростає в умовах повномасштабного вторгнення Росії, коли потреба в державній підтримці може виникнути раптово й у будь-який момент.

В Україні право на соціальний захист закріплене на найвищому законодавчому рівні – у Конституції [1]. Стаття 46 надає кожному громадянину можливість розраховувати на підтримку держави у разі різних життєвих труднощів. Це стосується повної або часткової втрати працездатності, тимчасової непрацездатності, втрати годувальника, безробіття, старості та інших ситуацій, визначених чинним законодавством.

Забезпечення цих прав відбувається через державну систему соціального страхування, яка фінансується як внесками громадян і підприємств, так і бюджетними та позабюджетними джерелами. Крім того, для допомоги людям, які не можуть самостійно піклуватися про себе, створюється мережа спеціалізованих установ – державних, комунальних і приватних.

Основною метою соціального захисту є гарантування гідного рівня життя. Пенсії та інші соціальні виплати мають покривати мінімальні потреби людини, забезпечуючи прожитковий мінімум або перевищуючи його. Таким чином, система соціального захисту покликана не лише підтримувати громадян у складних обставинах, а й створювати умови для стабільності та соціальної безпеки в країні.

Ці положення демонструють, що законодавець не лише закріплює право громадян на соціальний захист, а й визначає широкий спектр соціальних ризиків, що активують це право. На сучасному етапі його реалізація

здійснюється через багаторівневу систему державних органів і громадських інституцій, які координують комплексні механізми підтримки населення.

Соціальний захист відзначається комплексністю та багаторівневістю. Він включає узгодження суспільних відносин у сфері соціального забезпечення, регулювання механізмів соціального страхування, запровадження соціальних гарантій та організацію соціальної допомоги. Важливо, що кожна з цих складових є невід'ємною частиною загальної системи соціальної політики, спрямованої на підтримку всіх верств населення та збереження соціальної стабільності в державі.

Кожен із напрямів соціального захисту має власну складну внутрішню структуру, яка визначає специфіку систем його реалізації та набір застосовуваних інструментів. Водночас ефективна державна політика в цій сфері має бути побудована таким чином, щоб узгоджувати зусилля центральних і місцевих органів влади для усунення суперечностей між реальними потребами громадян у соціальних послугах і можливостями держави забезпечити їх конституційні права.

В українських сучасних наукових дослідженнях немає єдиного підходу до визначення категорії «соціальне страхування». Наприклад, дослідник С. Терницький визначає його як організаційно-економічний механізм, що забезпечує захист населення від соціальних ризиків на страхових засадах. Він також підкреслює, що система соціального страхування складається з інституцій і відносин, які гарантують громадянам захист через принципи платності, солідарності та еквівалентності виплат [27, с. 88]. Автор наголошує, що соціальне страхування є передусім економічним інститутом, оскільки його головна мета – захист власності та майнових прав громадян, а ефективна робота системи потребує застосування актуарних розрахунків.

Дослідник Л. Федорюк підходить до визначення соціального страхування як інструменту соціального захисту від ризиків, зазначаючи, що його структура не завжди відповідає класичному страховому типу. Він одночасно наголошує на потребі вдосконалення механізмів надання

матеріальної допомоги та соціальних послуг застрахованим [29, с. 177]. На думку дослідниці О. Левадної, соціальне страхування є економічною категорією, що формується через систему соціально-трудових відносин і передбачає створення цільових фондів для відшкодування збитків та підтримки застрахованих осіб і осіб із числа їхньої сім'ї у разі реалізації соціальних ризиків [16, с. 60].

М. Шпотя виділяє основні характеристики державного соціального страхування [34, с. 449]:

- наявність законодавчої бази, яка визначає порядок його функціонування;
- виникнення страхових відносин і призначення виплат у відповідь на соціальні ризики;
- надання законодавчо визначених грошових виплат і соціальних послуг;
- потенційний характер правовідносин, коли неможливо заздалегідь визначити конкретного страховика, час, коли трапляється страховий випадок або розмір виплат;
- обов'язкове внесення страхових внесків громадянами, визначеними законом;
- фінансування матеріальної допомоги та соціальних послуг із коштів страхових фондів;
- використання коштів лише за призначенням відповідно до законодавства;
- виплати, що здійснюються незалежно від матеріального стану особи, але залежно від її трудової активності, сплати внесків та страхового стажу.

Основною умовою отримання допомоги є участь особи у державній системі соціального страхування.

Слід підкреслити, що однією з головних характеристик соціального страхування є його конкретна спрямованість: ця система охоплює певні групи

населення, які в разі настання соціального ризику опиняються у стані, небезпечному для їхнього життя чи добробуту. Важливо зазначити, що суспільно-правові відносини в рамках соціального страхування виникають лише за умов реалізації конкретного соціального ризику.

Вітчизняні дослідники І. Леган та І. Войналович класифікують соціальне страхування як сукупність інтегрованих форм, до яких належать система пенсійного, медичного та страхування від безробіття [17, с. 50]. У національному законодавчому полі термін «соціальне страхування» не має усталеного юридичного визначення. Водночас, у контексті Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [4], цю категорію інтерпретують як системоутворюючу сукупність правових норм, обов'язків та гарантій, що забезпечують реалізацію страхових виплат а також забезпечення соціальних послуг застрахованим особам за кошти загальнообов'язкового державного соціального страхування бюджету та інших джерел, санкціонованих чинним законодавством, у випадках тимчасової непрацездатності, виробничих травм або професійних хвороб.

1.2. Теоретико-методологічні підходи до аналізу соціального страхування та державного регулювання

Соціальне страхування займає провідне місце державної системи соціального захисту людей, створюючи умови для підтримки громадянам у стані тимчасової або постійної непрацездатності за рахунок фондів, акумульованих працездатними членами суспільства. В Україні працює механізм державного обов'язкового соціального страхування, юридично-організаційні засади якої закріплено у відповідності до Основ законодавства України щодо загальнообов'язкового державного соціального страхування [21, с. 182].

Дана система створює сприятливі економічні умови для збереження працездатності активного населення та за окремих обставин гарантує

соціальні послуги та матеріальне забезпечення. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування розглядається як сукупність правових норм, обов'язків і гарантій, що забезпечують соціальний захист населення при настанні хвороби, часткової або повної втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття, старіння та інших випадків, визначених законом. Фінансове забезпечення системи відбувається за кошти страхових внесків, державного бюджету та інших джерел, дозволених законодавством.

Відповідно до характеру настання страхового випадку, законодавство України диференціює п'ять ключових видів загальнообов'язкового державного соціального страхування: пенсійне страхування; страхування у разі тимчасової втрати працездатності; страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань; страхування на випадок безробіття; медичне страхування [4].

Соціальне страхування виступає стратегічно важливою складовою фінансово-економічної системи України. Фінансування державного соціального страхування здійснюється забезпечується цільовими державними ресурсами та коштами державного бюджету, тоді як недержавне (приватне) соціальне страхування функціонує через суб'єкти господарювання, включаючи страхові компанії, недержавні пенсійні фонди та інші фінансово-кредитні установи. Взаємодія між окремими елементами системи відбувається через циркуляцію фінансових ресурсів, які акумулюються у фондах соціального страхування, забезпечуючи механізми соціальної підтримки та економічного страхового покриття населення.

Фонди соціального страхування в рамках фінансової системи держави володіють особливим статусом: вони є автономними, цільовими та чітко регламентованими законодавчими нормами. У більшості європейських країн такі фонди відокремлені від державного бюджету та перебувають під наглядом центральних або місцевих органів влади. Формування та функціонування цих фондів визначається специфічними соціально-

економічними потребами країни, а акумульовані кошти спрямовуються на реалізацію пріоритетних заходів соціальної політики.

Під «фондами соціального страхування» маються на увазі спеціальні державні або публічні фінансові інституції, через які забезпечуються соціальні виплати громадянам у разі настання певних соціальних ризиків: хвороби, безробіття, нещасного випадку на роботі, втрати працездатності, старості тощо.

В Україні та більшості європейських країн такі фонди формуються переважно за рахунок страхових внесків роботодавців і працівників, а також частково – бюджетної підтримки держави.

Традиційно система соціального страхування охоплює:

- пенсійне страхування;
- страхування на випадок безробіття;
- страхування у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю;
- страхування від нещасних випадків на виробництві;
- медичне страхування (у багатьох країнах ЄС).

В Україні сучасна структура змінилася. Раніше в Україні діяли окремі фонди:

- Фонд соціального страхування України;
- Пенсійний фонд України;
- Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.

Однак із 2023 року відбулася реорганізація:

- функції Фонду соціального страхування України були передані Пенсійний фонд України;
- Пенсійний фонд тепер адмініструє:
  - лікарняні;
  - декретні виплати;
  - страхові виплати потерпілим на виробництві;
  - пенсії.

Окремо продовжує діяти Державна служба зайнятості України та пов’язаний із нею Фонд страхування на випадок безробіття.

Контроль і регламентація державою соціального страхування забезпечує ефективне функціонування фінансового механізму, орієнтованого на раціональне управління ресурсами та оптимізацію грошових відносин, пов’язаних із формуванням і застосуванням страхових фондів. Для гарантування фінансування соціальних виплат у разі настання страхових випадків держава впроваджує системні заходи впливу та контролю щодо суб’єктів системи соціального страхування [14, с. 90].

Регуляторна функція держави у сфері соціального страхування спрямована для гарантування законних прав населення на систему соціальної підтримки шляхом створення передумов для результативної діяльності та поступового вдосконалення як загальнообов’язкового державного, так і недержавного соціального страхування. Вона передбачає системний контроль за дотриманням учасниками системи діючих законів та правових документів, які визначають правила соціального страхування. Важливою складовою є також інтеграція національної системи соціального страхування з міжнародними стандартами та передовими практиками, що сприяє підвищенню її ефективності та відповідності глобальним соціально-економічним тенденціям.

Соціальні позабюджетні фонди перебувають у стані постійної трансформації та вдосконалення, що безпосередньо визначається фінансово-економічною та соціальною політикою держави. Кожен етап суспільного розвитку вимагає застосування різноманітних форм, методологічних підходів і інструментів впливу на соціальні процеси. Держава забезпечує координацію єдиної політики у сфері соціального страхування, гарантує реалізацію гарантованих законом прав людей на соціальне забезпечення і регулювання за дотриманням законодавчих норм усіма учасниками системи та інтеграцію національних соціальних стандартів із міжнародними практиками.

Регуляторна діяльність щодо соціальних позабюджетних фондів передбачає створення та затвердження правових норм, які визначають порядок взаємодії між учасниками системи; перегляд страхових внесків і порядку акумуляції доходів з урахуванням поточної соціально-економічної кон'юнктури; підвищення рівня соціальних виплат задля покращення матеріального забезпечення населення; а також контроль за рухом фінансових ресурсів і діяльністю органів управління фондами.

Через механізми соціального страхування здійснюється низка виплат, зокрема: у разі загальної захворюваності; при виробничих травмах та професійних захворюваннях; під час вагітності та пологів; у періоди догляду за хворою дитиною; пенсійні виплати; допомога по безробіттю; допомога на поховання; компенсація вартості лікувально-оздоровчих послуг та оздоровчих путівок тощо [6].

Фонди соціального страхування виконують функцію страховиків у даній системі, приймаючи на себе обов'язок накопичування страхових внесків та надання матеріальної допомоги застрахованим громадянам.

Враховуючи співвідношення страхових надходжень і витрат за окремими видами страхування, а також фінансово-економічну та соціально-демографічну ситуацію (стан економіки, демографічні тенденції, здоров'я населення), держава здійснює регулювання розмірів страхових тарифів і виплат.

Науковці А. Гудзь та О. Лященко виділяють кілька основних підходів до дослідження соціального страхування: економічний, соціологічний, правовий та інституційний. Кожен із них має власні методи та об'єкти дослідження [11, с. 371]. Для більш структурованого розуміння взаємодії цих підходів доцільно представити їх у вигляді таблиці. У таблиці наведено основні підходи, їхні цілі, методи аналізу та об'єкти дослідження.

Таблиця 1.1.

Теоретико-методологічні підходи до аналізу соціального страхування та державного регулювання

Підхід	Основна мета	Методи дослідження	Об’єкт аналізу
1	2	3	4
Економічний	Оцінка фінансової ефективності	Актуарні розрахунки, економіко-статистичний аналіз	Фінансові потоки страхових фондів

Продовження таблиці 1.1.

1	2	3	4
Соціологічний	Вплив на соціальне благополуччя	Опитування, інтерв’ю, порівняльний аналіз	Населення, рівень задоволеності послугами
Правовий	Законність та відповідність нормам	Юридичний аналіз, компаративістика	Законодавство, нормативні акти
Інституційний	Організаційна ефективність	Аналіз структур, функцій і механізмів контролю	Органи влади, страхові фонди, громадські інституції
Порівняльний	Міжнародне порівняння	Порівняльний аналіз, вивчення практик	Національні системи соціального страхування
Системний	Вивчення взаємозв’язків підсистем	Моделювання, системний аналіз	Підсистеми соціального страхування
Аналітичний	Прогнозування та оцінка ефективності	Статистичний аналіз, фінансове моделювання	Виплати, внески, фінансові результати

Джерело: складено автором на основі [11, 13, 23]

Як видно з таблиці 1.1, кожен підхід має чітко визначену мету та специфічні методи дослідження, що дозволяють аналізувати соціальне страхування з різних сторін. Економічний підхід орієнтований на фінансові аспекти та стійкість системи, соціологічний – на вплив на соціальне благополуччя населення, правовий – на відповідність законодавчим нормам, а інституційний – на організаційні та контрольні механізми.

1.3. Нормативно-правова база соціального страхування в Україні

Механізм юридичного врегулювання страхових відносин на території України має ієрархічну побудову і включає нормативно-правові акти різного рівня юридичної сили. Основу цієї системи становлять положення Конституції, кодифіковані акти, спеціальні закони про страхування та

підзаконні нормативні документи. Конституційні засади страхування визначені у статтях 13, 41, 46 та 49 Конституції України, які забезпечують законне володіння приватним майном, незалежність у веденні бізнесу та захист і охорону здоров'я [1]. Ці положення створюють правову основу для розвитку страхової діяльності в країні.

Центральне місце у системі правового регулювання страхування займає Цивільний кодекс України, глава 67 якого присвячена договору страхування [2]. Кодекс встановлює загальні принципи цивільно-правового регулювання страхових відносин, визначає поняття договору, юридичні повноваження та відповідальність учасників, а також підстави припинення договору.

Спеціальне регулювання страхової діяльності здійснюється Законом України «Про страхування» від 01 січня 2025 року № 1909-IX [9]. Як зазначає Кислякова Є., цей закон є ключовим нормативним актом, який встановлює юридичні принципи функціонування страхування на території України [13, с. 118]. Закон регламентує правовий статус учасників страхової діяльності, ліцензування, формування та розміщення страхових резервів, державне регулювання страхової сфери, і одночасно передбачає механізми охорони інтересів страхувальників.

Окремі види страхування підпорядковуються спеціальним законам. Так, обов'язкове страхування відповідальності власників наземних транспортних засобів у цивільно-правовій площині здійснюється на підставі спеціального закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» [5].

Контроль та управління страховою сферою в Україні здійснюється державними органами НБУ, який контролює ринки фінансових послуг. Його правовий статус визначається Законом України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» [7]. Значну роль у регулюванні страхування відіграють також підзаконні нормативно-правові акти, прийняті Національною комісією з фінансових послуг (Нацкомфінпослуг). Панченко Є. підкреслює, що

підзаконні акти конкретизують положення законів та забезпечують детальне регулювання окремих аспектів страхової діяльності» [21, с. 270].

До ключового підзаконного акту у сфері страхування належить: Положення про порядок формування страхових резервів [3].

Особливе значення в системі джерел страхового права мають міжнародні договори України. Відповідно до статті 9 Конституції України, «діючі міжнародні угоди інтегруються в систему внутрішнього законодавства країни» [1]. Держава бере участь у низці міжнародних актів та угод щодо регулювання страхової діяльності, зокрема у Конвенції про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів.

Важливу роль у правовому регулюванні страхування відіграє судова практика. Постанови Верховного Суду України щодо застосування страхового законодавства забезпечують уніфіковане тлумачення правових норм усіма судами. Крім того, євроінтеграційні процеси вимагають адаптації українського страхового законодавства до стандартів Європейського Союзу. О. Демидко зазначає, що гармонізація страхового законодавства України з правом ЄС є одним із ключових напрямів удосконалення правового регулювання страхування [12, с. 74].

РОЗДІЛ 2
НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

2.1. Особливості реалізації державних програм соціального страхування в Україні під час воєнного стану

Збройна агресія проти України, що набула повномасштабного характеру у 2022 році, суттєво порушила сталі механізми функціонування державних інституцій, зокрема механізмів соціальної підтримки громадян. Особливо вразливою в умовах війни є сфера соціального страхування, адже в міжнародному досвіді такі системи зазвичай зазнають дестабілізації або припиняють діяльність через руйнування економіки, високий рівень ризиків і скорочення фінансових надходжень.

Попри це, в Україні інститут соціального страхування зберіг працездатність і продовжив виконувати свої ключові функції. Вирішальну роль у цьому відіграли державні управлінські рішення, перегляд нормативного регулювання та оперативна адаптація до нових соціально-економічних реалій.

Органами державної влади було забезпечено стабільне грошове забезпечення страхових компенсацій та розширено доступ до соціальних послуг для категорій населення, на які припав найсуттєвіший негативний вплив бойових подій, зокрема щодо осіб, які переміщені в межах держави, та учасників бойових операцій, ветеранів та інших соціально вразливих груп [15, с. 40].

Водночас тривале функціонування механізмів соціального страхування під час дії режиму воєнного стану продемонструвало низку проблемних аспектів, зумовлених недосконалістю правового регулювання, фрагментарністю цифрових рішень та обмеженістю інструментів забезпечення доступу до послуг у регіонах, що перебувають під тимчасовою окупацією. Усвідомлення зазначених викликів формує стратегічне підґрунтя для подальшого реформування діяльності Фонду соціального страхування, зміцнення його інституційної спроможності та забезпечення фінансової та

організаційної стійкості в умовах воєнних загроз та майбутньої післявоєнної відбудови.

Воєнна ситуація, в якій перебуває Україна з 2022 року, зумовила необхідність комплексного перегляду управлінських підходів до організації системи загальнообов'язкового державного соціального страхування. Одним із ключових адміністративних рішень у цьому контексті стала структурна трансформація, здійснена у 2023 році, яка передбачала ліквідацію Фонду соціального страхування України як самостійного органу та інтеграцію його повноважень у діяльність Пенсійного фонду України. Запроваджені з 1 січня 2023 року зміни були спрямовані на підвищення керованості системи соціального захисту під час дії воєнного режиму, зосередження адміністративних функцій і створення більш стійкої моделі забезпечення коштами здійснення страхових компенсацій [16, с. 60].

Практична реалізація процесу реорганізації тривала протягом наступних років і завершилася на початку 2023 року, коли відбулося повне передання масивів персональних справ осіб, які зазнали шкоди внаслідок виробничого травматизму або професійних захворювань. У результаті до Пенсійного фонду України надійшли сотні тисяч документів із усіх регіонів країни, що забезпечило можливість узяти відповідальність за виконання грошових зобов'язань щодо виплати страхового забезпечення приблизно 170 тисячам потерпілих а також їхнім сім'ям [30].

Центральним завданням такого інституційного переформатування було збереження безперервності соціального страхового захисту та гарантування своєчасного отримання виплат без ускладнення процедур для застрахованих осіб. Зазначена реформа стала відповіддю держави на виклики воєнного часу, які потребують скорочення дублювання функцій, ефективнішого використання ресурсів і зміцнення спроможності органів соціального захисту. У сучасних умовах Пенсійний фонд України виконує розширений спектр повноважень, поєднуючи пенсійне забезпечення з фінансуванням одноразових

і регулярних страхових виплат у межах системи страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.

Пенсійний фонд України, що з 2023 року прийняв на себе функції ліквідованого Фонду соціального страхування, нині виступає ключовим елементом у структурі загальнообов'язкового державного соціального страхування. Його діяльність спрямована на надання соціального захисту громадянам у випадках тимчасової чи стійкої втрати працездатності, безробіття, виробничих травм і професійних захворювань, і для гарантування можливості отримання медичної допомоги та реабілітаційних послуг.

У роботі Пенсійного фонду поєднуються ознаки публічно-правової та приватноправової природи. Як зазначає В. Гапочка , така інституція має дуалістичний правовий режим: вона створюється на підставі закону, що підтверджує її публічний статус, водночас статут, затверджений правлінням, і реєстрація як юридичної особи надають їй ознаки суб'єкта приватного права [9, с. 502].

Сучасний механізм соціального страхування в Україні включає п'ять ключових стратегічних напрямів, кожен із яких відповідає конкретному виду ризику скорочення фінансових ресурсів або потреба в соціальній допомозі. У сукупності вони формують комплекс правових та фінансових гарантій. У таблиці 2.1 представлено структурований огляд ключових видів соціального страхування та їхніх функціональних призначень, які залишаються чинними незважаючи на організаційні та інституційні трансформації системи.

Таблиця 2.1.

Основні напрями соціального страхування

Вид страхування	**Основні функції та призначення**
1	2
Пенсійне страхування	Виплата пенсій у зв'язку з досягненням пенсійного віку, інвалідністю або смертю годувальника
Страхування на випадок безробіття	Фінансова допомога особам, що втратили роботу, сприяння їхньому працевлаштуванню та професійному навчанні

Продовження таблиці 2.1.

1	2
Страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності	Відшкодування заробітку у період хвороби, під час вагітності, пологів та догляду за дитиною
Страхування від нещасних випадків і професійних захворювань	Забезпечення фінансових виплат потерпілим, а також медична і соціальна підтримка для їх відновлення
Медичне страхування	Надання медичної допомоги, заходів профілактики та можливості користування реабілітаційними послугами

Джерело: складено автором на основі [11, 18]

Незважаючи на трансформацію органу-розпорядника, система соціального страхування в Україні продовжує виконувати дві взаємопов'язані функції: з одного боку, вона виступає як механізм відшкодування зменшення заробітку, а з іншого – слугує інструментом реалізації дієвої політики у сфері соціального забезпечення. Серед іншого, напрямок страхування від безробіття включає компоненти, які забезпечують розвиток професійної конкурентоспроможності працівників [23, с. 68].

Передані від Фонду соціального страхування України функції охоплюють більше, ніж просто надання фінансової допомоги, але й організацію комплексів оздоровлення в спеціалізованих закладах та відновлювальної терапії. Діючий з 2018 року порядок здійснення фінансових операцій без використання готівки з медичними установами, що укладають тристоронні договори, зберігся й у практиці Пенсійного фонду України. Надання передоплати в межах 50 % вартості сервісу дозволяє безперервність та стабільність лікувального процесу [24, с. 140].

Джерела фінансування соціального страхування залишаються аналогічними до тих, що використовувалися ФССУ: обов'язкові страхові внески, фінансові санкції, доходи фінансових ресурсів, що перебувають у тимчасовому резерві, капіталізовані платежі, надходження від відчуження активів і благодійних пожертв. Згідно з діючими правовими нормами, у тому числі Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне

страхування», дані фінансові засоби мають чітке цільове призначення та не інтегруються як частина бюджету країни, що гарантує самостійність у розпорядженні коштами.

Головні способи застосування цих ресурсів продовжують виконуватися без змін: здійснення страхових виплат, забезпечення соціальної підтримки, запобіжні заходи травматизму, забезпечення функціонування адміністративного персоналу та вдосконалення інформаційних систем. Отже, поєднання функціональних обов'язків ФССУ до Пенсійного фонду України є послідовним кроком у трансформації системи соціального захисту, спрямованим на оптимізацію управлінської діяльності за надзвичайних обставин. Консолідація процедур, гарантування прав застрахованих та забезпечення неперервності соціальних виплат свідчать про прагнення влади надавати підтримку стабільності, гнучкість і життєздатність системи соціального страхування навіть за обставин збройного протистояння.

Початок повномасштабного військового нападу РФ на Україну 24 лютого 2022 року призвів до радикальні трансформації у функціонуванні як системи соціального страхування, так і страхового ринку загалом. Вплив воєнних дій проявляється виключно управлінсько-адміністративним рівнем та фінансово-економічному рівнях, а й на соціальній перцепції ролі страхування як механізму економічної стабілізації та соціальної підтримки в суспільстві, яке опинилося у стані постійної екзистенційної загрози.

Велика кількість страховиків опинилася в ситуації, коли необхідно була або повністю призупинити діяльність, або радикально скоротити спектр наданих послуг. Виходячи з отриманих даних дослідження М. Шпоті , лише близько 5% страхових організацій змогли забезпечити стабільне функціонування протягом воєнного періоду, при цьому зосереджено головним чином у центральних і західних областях. Приблизно 27% суб'єктів страхового ринку відновили діяльність у частковому обсязі, в той час як понад 50% організацій зіткнулася з критичними операційними та фінансовими труднощами або повністю призупинила функціонування [32, с. 449]. Ці

показники демонструють високий рівень системної уразливості страхового сектору перед надзвичайними обставинами та акцентують на нагальній потребі створення комплексних, адаптивних і оперативних механізмів управління ризиками безпеки.

Війна, як фактор, що зазвичай підлягає виключенню із страхового покриття, становить критичний виклик для стабільності та функціональної цілісності ринку страхових послуг. Масштабні руйнування мережевих систем, житлових будівель і виробничих споруд, а також чисельні людські втрати істотно обмежують здатність страхових інструментів реалізовувати компенсаторну функцію. Крім того, економічна нестабільність, спричинена воєнними діями, знизила фінансову спроможність як страхувальників, так і самих страхових організацій: скорочення вартості національної грошової одиниці, збільшення рівня інфляції та значне зменшення купівельної спроможності населення спричинило до суттєвого зменшення обсягів страхових операцій, ліквідності ринку та фінансової стійкості страхових суб'єктів. У комплексі ці фактори окреслюють новий рівень соціально-економічної детермінації страхових ризиків та формують підґрунтя для трансформації інституційних механізмів забезпечення стійкості страхового сектору в умовах воєнних загроз.

Дослідження показують, що у періоди дефіциту бюджету страхова діяльність часто сприймається як другорядна, майже «розкішна» галузь економіки, на яку бракує ресурсів у процесі відновлення після великих руйнувань [27, с. 89]. Водночас правове поле страхового сектору зазнало значних змін: уряд України ухвалив низку нормативних актів, що обмежують страхові виплати, переглядають ліцензійні вимоги, передбачають податкові преференції та запроваджують механізми регуляторної підтримки компаній. Ці заходи спрямовані на підтримку стабільності страхового ринку та підтримка його діяльності в умовах економічної нестабільності.

Викликом для страхового сектору стали масові переміщення населення. На початковому етапі після початку повномасштабного вторгнення понад 3,6

млн громадян залишили Україну, додатково приблизно 5 мільйонів осіб набули статусу внутрішньо переміщених. Загалом, понад п’ята частина населення була змушена покинути звичні місця проживання [21, с. 184]. Такі зміни значно ускладнили управління страховими угодами, реєстрація страхових подій та забезпечення фінансових виплат виплат, особливо у галузі індивідуального страхування життя, здоров’я та майна.

Кошти системи соціального страхування також оперативно адаптували свої механізми. Було спрощено процедури виплат для військових, поранених та осіб, які втратили працездатність через війну. У той же час проведення платежів від єдиного соціального внеску зменшилися через зменшення офіційного працевлаштування, тоді як потреба у соціальних послугах, зокрема медичній допомозі та реабілітації постраждалих, зросла [17, с. 50].

Сфера державного соціального страхування в Україні пережила зміни суттєвих трансформацій у період повномасштабної війни. Вже з початку 2022 року країна почала адаптувати механізми захисту до актуальних економічних реалій та соціальних умов. Український соціально-страховий фонд продовжував виконувати свої функції цьому процесі, забезпечуючи коштами компенсацій за страховими випадками, забезпечення грошових ресурсів підтримки та організація соціальної допомоги.

У 2022 році ФССУ розширив охоплення застрахованих осіб, включивши нові категорії: воїнів, внутрішніх переселенців та постраждалих від поранень, учасників бойових дій та рідних осіб, які загинули. В обставинах ускладненої ситуації, пов’язаної з війною, Фонд забезпечував безперервні страхові виплати завдяки стабільним надходженням частини ЄСВ (9,57 % від загальної суми), який забезпечував надходження до бюджетних коштів ФССУ. Кошти від страхувальників оперативно використовувалися для відшкодування за страховими подіями [13, с. 117].

Водночас діяльність Фонду виявила певні нормативно-адміністративні суперечності. Наприклад, пункт 5.1 Порядку, затвердженого постановою

правління ФССУ № 11 від 19.07.2018, визначав, що члени сім'ї померлого годувальника можуть отримати одноразову допомогу лише за умови наявності офіційної реєстрації проживання, яке збігається з реєстрацією загиблого. Така норма не відповідає положенням Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» та обмежує права на страхові виплати у випадках втрати годувальника на роботі.

У відповідь на посилення гуманітарної кризи спричинило дії уряду на ухвалення низки нормативних актів, серед яких постанови Кабінету Міністрів України № 162, № 168, № 332, № 333 та № 1195, що встановлювали спеціальний механізм надання соціальної підтримки певним групам населення. Закон України від 14 квітня 2022 року [18, с. 15] визначив юридичні засоби пристосування соціальної допомоги до умов воєнного стану, встановивши пріоритетне забезпечення ветеранів, переселенців та мешканців звільнених територій.

Особлива увага у соціальній політиці приділялася ветеранам війни, особливо особам, які потребують всебічного відновлення та інтеграції в мирне життя. Окрім матеріальної підтримки, постала потреба у медичному забезпеченні, реабілітаційних послугах, психологічній підтримці, професійній перекваліфікації та сприянні трудовому устрою. Для ветеранів із обмеженими фізичними можливостями такі заходи ускладнюються наявністю фізичних та соціальних бар'єрів. Тому урядова стратегія повинна базуватися на застосуванні квот, наданні податкових преференцій, формуванні інклюзивного середовища та забезпеченні послідовної підтримки з боку соціально-страхових фондів.

У 2023 році в Україні розпочався етап глибокої інституційної реформи системи соціального страхування. Як реакція на умови воєнного часу було прийнято рішення про припинення діяльності Фонду соціального страхування України як окремої юридичної структури та передачу його функцій Пенсійному фонду країни. Цей захід був спрямований на більш ефективне

використовувати державні ресурси, зменшити адміністративне навантаження та зміцнити потенціал органів соціального захисту для ефективного виконання їхніх функцій.

Тепер Пенсійний фонд України передбачає не лише пенсійні виплати, а й забезпечення фінансовими ресурсами разових і постійних страхових відшкодувань у рамках обов'язкового державного соціального страхування від виробничих травм і професійних хвороб. Виплати здійснюються через ті ж самі банківські рахунки, які отримувачі вказували у заявах до ФССУ, що дало змогу уникнути перерв у фінансуванні та підтримати стабільність соціальних виплат.

Перехід обов'язків від ФССУ до ПФ не тільки забезпечив збереження, а й зміцнив ефективність соціально-страхової системи в умовах воєнного часу. Цей механізм демонструє здатність державного управління швидко адаптуватися до кризових обставин, сприяє інтеграції різних рівнів функцій у єдину структуру та підвищує узгодженість стратегії державної підтримки громадян.

Перетворення в структурі соціально-страхової системи під час воєнного стану подані у табл. 2.2.

Таблиця 2.2.

Основні трансформації системи соціального страхування України в умовах воєнного стану

Сфера	Довоєнний стан	Зміни в умовах війни
1	2	3
Фінансування	Єдиний соціальний внесок (ЄСВ) як провідне джерело ресурсів	Активізація міжнародної фінансової підтримки, державне додаткове субсидіювання
Правове регулювання	Стандартизовані законодавчі процедури	Юридична адаптація до умов воєнного стану, спрощення процедур доступу, усунення нормативних колізій
Цільові групи	Працездатне населення, безробітні, потерпілі на виробництві	Розширено: військовослужбовці, ветерани, поранені, сім'ї загиблих, внутрішньо переміщені особи (ВПО)
Механізми надання допомоги	Паперовий документообіг, особисте звернення до органів	Впровадження онлайн-платформ, автоматизована обробка заявок, дистанційна верифікація

Продовження таблиці 2.2.

1	2	3
Адміністративна структура	Централізоване управління через регіональні відділення	Децентралізовані моделі управління, гнучка логістична координація, інтеграція з іншими державними системами
Бюджетне навантаження	Балансування витрат відповідно до надходжень	Зростання фінансового навантаження через збільшення потреб та скорочення доходів
Роль у соціальній політиці	Надання стандартних видів соціальної підтримки	Активна участь у реінтеграційних, реабілітаційних, пенсійних та реформаторських програмах

Джерело: складено автором на основі [24]

У контексті змін, що відбуваються у страховому секторі, слід підкреслити, що система соціального страхування продовжує залишатися однією з небагатьох сфер, що демонструє відносну стабільність навіть на фоні зменшення діяльності приватних страховиків. У 2022–2023 роках спостерігалося скорочення кількості організацій, які забезпечують послуги страхування ризиків страхування, водночас сегмент страхування життя показав помітне збільшення ресурсів, що відображає різнорівневий підхід галузі адаптуватися до викликів воєнного часу.

Паралельно держава значно наростила фінансування системи соціального захисту. Так, у 2023 році на на ці запити були виділені 163,1 млрд грн, а у 2024 році планується 469 млрд грн. Велика частина цих фінансових ресурсів виділяється для забезпечення функціонування соціально-страхової системи, зокрема програми реінтеграції військовослужбовців, виплати сім'ям загиблих, надання субсидій, допомогу дітям із обмеженими фізичними можливостями та збільшення спектра соціальних послуг [20, с. 268].

Отже, система соціального страхування в Україні під час воєнного часу пройшла через значної трансформації: розширено функціональні обов'язки фондів соціального страхування, посилено нормативно-правове регулювання та впроваджено спеціалізовані програми забезпечення допомоги солдатам, переселенцям всередині країни та постраждалим. На сучасному етапі

пріоритетним завданням залишається реформування законодавчої бази, забезпечення фінансової стабільності системи та її можливості адаптуватися до умов післявоєнної реконструкції.

Для безперебійного функціонування системи соціального страхування слід здійснити комплекс заходів, що включають фінансовий, управлінський, технологічний та соціальний аспекти. Особлива увага приділяється зміцненню фінансової стійкості. У умовах зменшення доходів фондів унаслідок падіння зайнятості та сплати ЄСВ доцільно використовувати міжнародну фінансову підтримку та кредити від Міжнародного валютного фонду, Світового банку та ЄС. Це дасть змогу покрити нестачу державних фінансових ресурсів і гарантувати безперервність страхових відшкодувань.

Водночас доцільним є перегляд податкової політики щодо підприємств, які підтримують зайнятість у кризові періоди. Надання податкових преференцій підприємствам, які зберігають або створюють нові робочі місця, сприятиме зменшенню рівня безробіття та зростанню страхових внесків, що безпосередньо підтримує фінансову стійкість соціально-страхових фондів та на стійкість системи в цілому [16, с. 60].

Наступним стратегічним напрямом розвитку системи соціального страхування слід здійснити оптимізацію адміністративних процедур через активне запровадження ІТ-рішень. Перехід на електронний документообіг, автоматизація обліку страхових випадків та використання онлайн-платформ дозволять скоротити бюрократичні процедури, мінімізувати вплив людського фактора та підвищити швидкість виплат. Надзвичайно важливим є впровадження онлайн-сервісів для осіб, які мешкають на тимчасово окупованих територіях або стали внутрішніми переселенцями. Це вимагає оптимізації процедур ідентифікації, об’єднання даних між різними органами державної влади та забезпечення надійного цифрового захисту персональних відомостей.

Беручи до уваги значні соціальні наслідки війни, система соціального страхування має орієнтуватися на адресність і соціальну справедливість.

Рекомендується оптимізувати процедури розподілу фінансових ресурсів та припинити фінансування малоефективних програм та зосередитися на цільовій підтримці найбільш уразливих категорій.

Необхідно зосередити увагу на модернізації пенсійної системи з урахуванням специфіки воєнного часу. Це передбачає запровадження сегменту накопичувальної пенсійної системи, який гарантує формування індивідуальних заощаджень та розширення каналів фінансових надходжень у період після виходу на пенсію. Крім того, слід запровадити адаптивні правила визначення страхового стажу для людей, які втратили можливість працювати через воєнні дії, примусове переселення або отримані поранення. Такий підхід дозволить запобігти дискримінації громадян у надзвичайних умовах і підвищить соціальну справедливість системи [18, с. 17].

Ключовим елементом підвищення ефективності діяльності Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України у сфері страхування у разі втрати роботи слід розвивати програми професійної перепідготовки, супроводу самозайнятих осіб та сприяння професійній адаптації. До таких заходів належать освітні програми, тренінги, грантові ініціативи для започаткування приємницької діяльності, спрямованої передусім на внутрішніх переселенців та ветеранів. Ефективне впровадження цих програм сприяє зниженню фінансового навантаження на Фонд, адже громадяни, які опанували нову професію або відновили трудову активність, відновлюють сплату ЄСВ, що забезпечує стабільність фінансів системи.

У стратегічній перспективі Після завершення реструктуризації системи соціального страхування ключовим завданням залишається її подальша інтеграція з іншими елементами соціального захисту. Перехід повноважень від ФССУ до ПФУ став початковим етапом уніфікації процесів фінансування та управління соціальними виплатами. рамках цього процесу важливо формувати єдині критерії оцінки фінансового та майнового стану домогосподарств, розвивати цифрові платформи для соціальних послуг та об'єднувати адресну, страхову та пенсійну підтримку в інтегровану систему.

Ключові сфери розвитку організації соціального страхування в умовах воєнного часу та післявоєнного відновлення структуровано у додатку А.

Підвищення ефективного роботи інституту соціального страхування у період воєнних дій та післявоєнної відбудови потребує всебічного та скоординованого підходу, який об'єднує економічне забезпечення, впровадження цифрових технологій, реформування нормативної бази та соціальні інновації.

Повномасштабна війна спричинила суттєві зміни в організаційній структурі та функціональній логіці системи загальнообов'язкового державного соціального страхування України. Роль ФССУ була переосмислена, що завершилося його ліквідацією та передачею повноважень Пенсійному фонду України. Така реорганізація дозволила уніфікувати управління страховими виплатами, зменшити адміністративне навантаження та гарантувати безперервність фінансового забезпечення підтримки застрахованих осіб навіть у складних кризових умовах.

Система соціального страхування показала ефективну адаптивність, зберігаючи ключові функції забезпечення виплат за страховими подіями незважаючи на ведення бойових дій та економічну нестабільність. Збільшення груп осіб, що підлягають страхуванню – військові, внутрішньо переміщені особи, ветерани та постраждалі громадяни – вимагало оновлення нормативної бази, оптимізації процедур та підвищення результативності застосування наявних ресурсів [26, с. 15].

Особливий акцент було зроблено на розвитку цифрових сервісів, впровадженні електронних механізмів взаємодії та посиленні координації з державними та міжнародними інституціями. Протягом середнього терміну функціонування система соціального страхування має функціонувати як інтегрована модель, яка базується на основі принципів цільової спрямованості, відкритості, цифрової трансформації та соціальної рівності. Головними чинниками ефективності є стабільне фінансування (включно з міжнародною допомогою), модернізація адміністративних процесів, уніфікація нормативних

процедур та комплексна підтримка соціальної реінтеграції найбільш уразливих категорій.

2.2. Міжнародний досвід соціального страхування в умовах криз та його адаптація в Україні

Формування фондів соціального страхування у міжнародній практиці відбувалося поступово як відповідь держав на посилення соціально-економічних ризиків, що виникли наприкінці XIX століття. Масове промислове виробництво, зростання міського населення та нестабільність зайнятості зумовили потребу у створенні механізмів колективного захисту громадян від втрати доходів у разі хвороби, нещасних випадків, безробіття або настання старості. У різні історичні періоди системи соціального страхування не лише виконували соціальну функцію, а й слугували інструментом пом'якшення наслідків економічних спадів, воєн та фінансових криз. Основні етапи еволюції обов'язкового соціального страхування в зарубіжних країнах узагальнено у додатку Б.

У процесі історичного розвитку держави формували власні підходи до організації соціального захисту населення, спираючись на специфіку економічного устрою, рівень розвитку суспільства та наявні соціальні виклики. У результаті сформувалися різні моделі соціального страхування, серед яких провідне місце посідають модель Бісмарка та модель Беверіджа. Саме ці концепції стали теоретичною та практичною основою для побудови більшості сучасних систем соціального забезпечення [31, с. 58].

Бісмарківська модель соціального страхування виникла в Німеччині наприкінці XIX століття та передбачає обов'язкову участь у фінансуванні системи як працівників, так і роботодавців. Ключовою особливістю цієї моделі є управління фондами соціального страхування на засадах соціального консультування та співпраці з боку держави, роботодавцями і застрахованими особами. Розмір соціальних виплат у межах даної системи безпосередньо

визначається розміром внесків, сплачених до системи страхування, що сприяє забезпеченню фінансової стабільності фондів та зменшує їх залежність від державного бюджету.

Натомість модель Беверіджа, запропонована британським економістом Вільямом Беверіджем і реалізована у Великобританії в повоєнний період, базується на принципі загального охоплення населення соціальним захистом. Фінансування такої системи визначається розміром внесків, сплачених до системи страхування в руках держави [33, с. 127]. Головною метою цієї моделі є гарантування мінімального рівня соціального забезпечення кожному громадянину незалежно від його трудового стажу, рівня доходів чи участі у страхових внесках, що робить її ефективним інструментом подолання бідності та соціальної нерівності.

Закладені в моделях Бісмарка і Беверіджа принципи справили істотний вплив на розвиток сучасних соціально-страхових систем у різних державах. При цьому у міжнародній практиці отримали розвитку й інші підходи до соціального захисту, зокрема американська, скандинавська та північноамериканська моделі, які поєднують елементи базових концепцій та адаптують їх до національних умов і пріоритетів соціальної політики.

Систематизація зарубіжних моделей соціального страхування, представлена у додатку В, показує існування різноманітних моделей організації соціального захисту громадян, які відрізняються механізмами фінансування, формами управління та масштабами охоплення громадян. Така різноманітність пояснюється тим, що кожна держава формує власну систему соціального страхування з урахуванням історичного розвитку, економічного потенціалу та соціальних пріоритетів. Вибір джерел фінансування – через страхові внески, податкові надходження або їх поєднання – має вирішальне значення для забезпечення фінансової стабільності, адаптивності до криз та дієвого функціонування соціально-страхової системи.

Системи соціального страхування характеризуються різноманітністю між собою не лише за механізмами фінансування, а й за масштабами

охоплення населення та рівнем соціальних гарантій. Так, у скандинавських країнах реалізується підхід, що передбачає всеохопний соціальний захист громадян, який фінансується переважно за рахунок підвищеного податкового навантаження. Натомість у США соціальне страхування має менш універсальний характер і поєднує державні програми з розвиненим сектором приватного страхування, що зумовлює диференціацію доступу до соціальних послуг [36, с. 104].

Важливою відмінністю між моделями є також система управління фондами соціального страхування. У межах бевериджської та скандинавської моделей ключову роль відіграє держава, яка відповідає за організацію, фінансування та контроль соціальних програм. На противагу цьому, бісмарківська модель ґрунтується на принципах соціального партнерства, де управлінські функції розподіляються між представниками працівників, роботодавців і держави. Такий підхід сприяє підвищенню прозорості функціонування системи, дієвості та ступеня підзвітності учасникам соціального страхування.

Кожна з моделей соціального страхування має власні специфічні риси, що проявляються у способах надання соціального захисту населенню. Зокрема, північноамериканська модель характеризується запровадженням універсального медичного страхування, яке забезпечує надання медичних послуг усім громадянам, тоді як американська система передбачає значну участь приватних страхових компаній поряд із державними соціальними програмами.

Особливе місце серед зарубіжних систем соціального страхування посідає Німеччина, яка має одну з найдавніших і найструктурованіших моделей соціального захисту у світі. Сформована наприкінці XIX століття за ініціативи канцлера Отто фон Бісмарка, німецька система стала прототипом для багатьох країн. Вона спирається на засади взаємопідтримки та субсидіарності й охоплює ключові напрями соціального страхування, зокрема

медичне забезпечення, страхування на випадок безробіття, пенсійне страхування та захист від виробничих ризиків [28, с. 7].

У Німеччині система соціального страхування працює як механізм підтримки громадян у ситуаціях, коли через незалежні від них обставини вони тимчасово або постійно не спроможні самостійно задовольняти базові життєві потреби. Вона не замінює особисту відповідальність, а доповнює її, забезпечуючи соціальну стабільність і захист від ключових ризиків. Фінансова основа німецької моделі формується за рахунок обов'язкових страхових внесків, які сплачуються трудовим колективом і роботодавцями у вигляді визначеного відсотка від заробітної плати. Таке рішення дає змогу підтримувати баланс між доходами і видатками системи та гарантує її довгострокову стійкість. Схожа стратегія сприяє забезпеченню підтримки від внесків недостатньо, держава бере участь у фінансуванні шляхом надання цільових субсидій.

Організаційною особливістю системи соціального страхування в Німеччині є управління через автономні страхові фонди, у керівних органах яких представлені інтереси працедавців, застрахованих громадян та державних органів. Ця управлінська модель допомагає підвищенню прозорості діяльності фондів, ефективності використання коштів і рівня суспільної довіри. Водночас, попри високий рівень розвитку, німецька система соціального страхування стикається з низкою сучасних викликів, зокрема демографічним старінням населення, зростанням витрат на медичне обслуговування та необхідністю адаптації до нових соціально-економічних реалій [37, с. 2417].

Соціальне страхування у Великобританії сформоване на засадах універсальності та централізованого державного управління й охоплює ключові напрями соціального захисту населення. Його ядром є Національна служба охорони здоров'я (NHS), державна пенсійна система та програми підтримки осіб у разі безробіття. NHS забезпечує громадянам можливість отримання різноманітних медичних сервісів і фінансується переважно за

рахунок загальнодержавних податкових надходжень, що гарантує рівний доступ до медичної допомоги незалежно від рівня доходів.

Пенсійне забезпечення та виплати з безробіття у Великобританії забезпечуються фінансово шляхом комбінування національних страхових внесків і бюджетних коштів, що дозволяє підтримувати фінансову стабільність населення у періоди втрати працездатності, безробіття або виходу на пенсію. Управління всією системою здійснюється державними інституціями, що забезпечує високий рівень контролю, прозорості та ефективності реалізації соціальної політики. Разом із тим британська модель також перебуває під впливом таких викликів, як старіння населення та підвищення фінансових витрат на медичне обслуговування, що обумовлює потребу у постійному реформуванні. Незважаючи на це, завдяки стабільним джерелам фінансування та активній ролі держави, система соціального страхування у Великобританії й надалі розглядається як одна з найбільш ефективних моделей соціального захисту.

У США система соціального страхування включає кілька ключових програм, що забезпечують громадянам широкий спектр соціальної підтримки. Найбільш відомі з них – Social Security, Medicare та Medicaid. Social Security надає пенсійні виплати та допомогу людям із особами з інвалідністю, за рахунок податків із заробітної плати, які сплачують працівники та роботодавці. Medicare покриває витрати на медичне обслуговування для осіб старше 65 років та деяких молодших людей з інвалідністю, отримуючи кошти через податкові надходження та страхові внески. Medicaid призначена для підтримки малозабезпечених громадян і фінансується спільно федеральним і місцевими урядами. Використовуючи як державні, так і приватні джерела фінансування, механізм забезпечує мільйони американців важливою соціальною та медичною допомогою [39, с. 37].

Швеція вирізняється однією з найповніших і найсистемніших соціальних систем у світі, заснованою на принципах доступності, солідарності та державного контролю. Вона охоплює всі основні аспекти соціального

захисту: медичне та пенсійне страхування, допомогу у випадку безробіття та підтримку людей з інвалідністю. Система фінансується переважно за рахунок високих податків, що забезпечує її стабільність та надійність. Завдяки універсальному підходу всі особи можуть користуватися послугами на рівних умовах, без урахування матеріального стану чи соціального положення. Медичне страхування є обов'язковим і покриває профілактичні заходи, лікування та реабілітацію. Пенсійні програми фінансуються податками та страховими внесками, забезпечуючи матеріальну підтримку на старості, а страхування від безробіття та допомога людям з обмеженими можливостями сприяють соціальній стабільності та інтеграції. Керування системою здійснюють державні органи, що гарантує її ефективність та прозорість [23, с. 78].

У Канаді соціальна система включає декілька основних сфер, серед яких загальнодоступне медичне страхування (Medicare), державну пенсійну програму (Canada Pension Plan, CPP), страхування на випадок безробіття (Employment Insurance, EI) та різноманітні соціальні ініціативи для підтримки малозабезпечених і групи населення, що потребують особливого захисту. Загально-охоплююче медичне страхування є центральним елементом системи і гарантує всім громадянам доступ до необхідних медичних послуг [17, с. 53]. Програма фінансується за рахунок доходів держави від оподаткування і покриває відвідування лікарів, госпіталізацію, хірургічне лікування та профілактичні процедури. Кожна провінція та територія відповідає за управління своєю медичною системою відповідно до загальнонаціональних стандартів, що забезпечує високий стан надання медичної допомоги по всій країні.

Державна пенсійна програма надає громадянам матеріальну підтримку після досягнення пенсійного віку, а також у випадку інвалідності або втрати годувальника. Пенсії фінансуються через обов'язкові внески працівників і роботодавців, які відраховуються з заробітної плати. Розмір виплат визначається сумою внесків та тривалістю страхового стажу, що дозволяє

забезпечити стабільний дохід пенсіонерів і знизити економічну незахищеність пенсіонерів.

Програма страхування від безробіття (Employment Insurance) надає тимчасову грошову допомогу особам, які залишилися без роботи, сприяючи подоланню фінансових труднощів у період пошуку нової зайнятості. Вона крім того, передбачає підтримку для батьків у період відпустки по догляду за дитиною та для осіб, які піклуються про хворих членів родини. Фінансування здійснюється за рахунок платежів, сплачуваних найманими працівниками та роботодавцями, а управління програмою покладено на федеральний уряд, що гарантує її ефективність та стабільність.

Крім того, у Канаді діють численні соціальні ініціативи для підтримки малозабезпечених і соціально незахищених груп громадян, зокрема допомогу на дітей, підтримку осіб з інвалідністю та інші форми соціальної допомоги. Забезпечення цих програм здійснюється з податків і координується з боку центральних та місцевих органів влади.

У Японії система соціального страхування поєднує пенсійне та медичне страхування, а також страхування на випадок втрати роботи. Забезпечення фінансів для цих програм відбувається через платежі працівників і роботодавців, а частково – завдяки державним субсидіям. Однією з особливостей японської системи є великий рівень покриття населення та легкий доступ до соціальних послуг, а також активне використання цифрових технологій. Цифровізація включає електронні медичні картки, онлайн-платформи для управління соціальними програмами, мобільні додатки для громадян, а також використання аналітики великих даних, що дозволяє ефективніше планувати ресурси, виявляти можливі випадки шахрайства та точніше прогнозувати витрати на соціальний захист [40, с. 703].

В Україні провідну роль у системі соціального захисту відіграють фонди соціального страхування. Вони забезпечують фінансування різноманітних соціальних виплат і послуг, включаючи пенсії, допомогу по безробіттю,

виплати людям з інвалідністю та підтримку у разі хвороби. Протягом останніх років система змінилася (див. рис. 2.1).

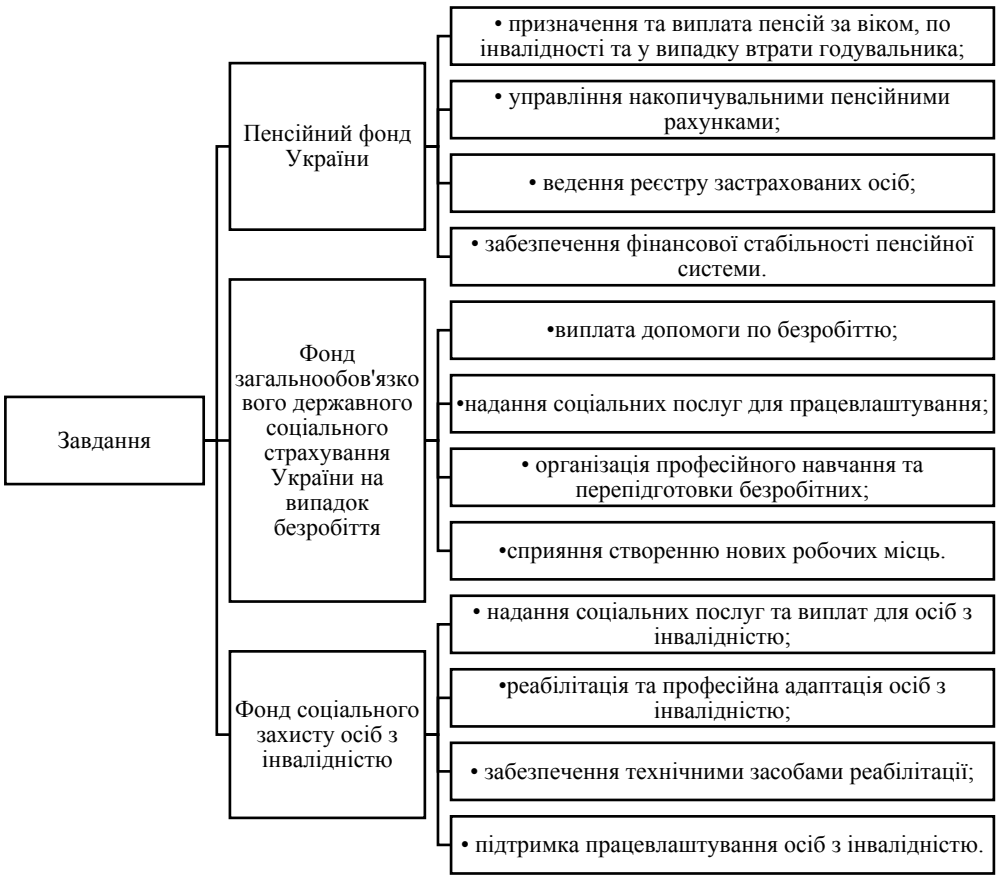

Рис 2.1. Основні завдання фондів соціального страхування в Україні

Джерело: складено на основі [21]

У нинішній фазі функціонування Фонд стикається з низкою проблем, що зменшують результативність системи. Основною причиною є дефіцит коштів, у зв’язку з ускладненням забезпечення всіх запланованих виплат та програм підтримки безробітних. Ситуація ускладнюється під час економічних криз, зростання рівня безробіття та зниження обсягу страхових внесків. Окрім цього, велика частина фінансів використовується на управлінські витрати, що додатково скорочує ресурси для прямих соціальних виплат.

Ще одним серйозним викликом є недостатня результативність керівництва та нагляду за фінансовими ресурсами. Брак відкритих процедур

контролю та звітності спричиняє неправильне витрачання ресурсів і зменшує довіру населення та бізнесу до роботи Фонду. Програми професійної підготовки та перекваліфікації осіб без роботи не завжди реалізуються ефективно, що обмежує їхній вплив на повернення громадян на ринок праці. Недостатня координація з підприємцями та морально застарілі інформаційно-аналітичні системи ускладнюють пошук роботи, подовжують період безробіття та збільшують навантаження на фонд.

Фонд соціального захисту осіб з обмеженими фізичними можливостями відіграє ключову роль у наданні допомоги громадянам з подібними обмеженнями. Його основні функції включають надання грошової допомоги, підтримку освіти та професійної підготовки, сприяння працевлаштуванню та реабілітації, і створення умов для вільного користування інфраструктурними об'єктами, транспортними засобами та іншими соціальними сервісами. Це допомагає людям з інвалідністю залучатися до соціального життя та поліпшувати рівень самостійності та знаходити роботу [21, с. 184].

Разом із тим, фонд зустрічає низку серйозних проблем. Головними проблемами залишаються нестача фінансування, що обмежує реалізацію програм і знижує якість та своєчасність надання послуг, а також нерівномірний доступ до них у різних регіонах. Бюрократичні перепони, обмежена доступність інформації та брак дієвих засобів нагляду і моніторингу використання коштів зменшують публічність та відповідальність роботи фонду. Як наслідок, виникають регіональні дисбаланси у наданні соціальних послуг, що погано позначається на житті громадян, які потребують підтримки.

Використання моделей Північної Європи у практику української системи соціального страхування може суттєво покращити результативність і рівень обслуговування у сфері соціальної підтримки. Такі країни як Швеція, Норвегія та Данія, характеризуються значним ступенем соціальної підтримки громадян і результативним управлінням соціальними ресурсами.

Ключовою рисою північноєвропейської моделі виступає відкритість адміністрування соціальних фондів. Усі фінансові транзакції та керівні

рішення є публічними і підлягають ретельній перевірці незалежними органами, що мінімізує ймовірність корупційних проявів і зміцнює довіру громадян до соціальної системи.

Ще однією ключовою рисою є значний ступінь цифрового впровадження та автоматизації процесів управління. Країни Скандинавії активно застосовують цифрові засоби для управління, моніторингу та звітності, що дозволяє швидко обробляти дані, скорочувати витрати на управління та прискорювати надання соціальних послуг.

Крім того, скандинавська модель передбачає активне залучення населення до процесу ухвалення рішень. Неприбуткові організації та члени громади залучені до формування політик і контролю за їх реалізацією, що підвищує відповідальність та відкритість діяльності соціальних фондів.

Введення в дію таких принципів в Україні може включати незалежний аудит фондів, застосування сучасних цифрових платформ для адміністрування та формування звітності, а також інтеграція громадських об’єднань у нагляд за діяльністю фондів. Такі заходи сприятимуть покращенню результативності управлінських процесів, зменшенню проявів корупції та забезпеченню надійнішого соціального захисту для населення України.

РОЗДІЛ 3
АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ДИНАМІКИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Аналіз типових соціальних програм державного страхування в умовах воєнного стану

Соціальні програми державного страхування в Україні мають на меті забезпечити соціальний захист населення, підтримку громадян у складних життєвих обставинах та стабільність суспільства. Вони охоплюють як обов'язкові види страхування – пенсійне, медичне, страхування від безробіття та інвалідності, так і додаткові програми соціальної підтримки, які особливо актуальні в умовах воєнного стану.

Додаткові заходи соціальної підтримки, які особливо актуальні в умовах воєнного стану. Вони спрямовані на захист уразливих категорій населення, допомогу внутрішньо переміщеним особам, підтримку сімей військовослужбовців та постраждалих від бойових дій.

Війна змусила мільйони українців залишити свої домівки та переселитися у безпечні регіони країни. Держава запровадила комплекс заходів для підтримки ВПО [24, с. 137]:

- грошові виплати – тимчасова фінансова допомога для забезпечення базових потреб (харчування, одяг, ліки).
- житлові програми – надання тимчасового житла, оренда квартир або гуртожитків.
- освітня та медична підтримка – можливість продовжувати навчання дітей у нових школах та отримувати медичну допомогу за місцем проживання.

Ці програми дозволяють мінімізувати соціальну напругу серед переміщеного населення та забезпечують базовий рівень безпеки.

Держава забезпечує соціальний захист родин військовослужбовців через спеціальні виплати та пільги:

- фінансова підтримка сімей загиблих та поранених – одноразові та регулярні компенсації, пенсії для утриманців.
- пільги на медичне забезпечення та освіту – забезпечення безкоштовного лікування, психологічної реабілітації та навчання дітей.
- додаткові соціальні пільги – на транспорт, комунальні послуги та інші витрати.

Такі заходи спрямовані на пом'якшення наслідків втрат для родин військових та забезпечення їхньої соціальної стабільності.

Підтримка постраждалих від бойових дій – ця категорія охоплює осіб, які втратили житло, майно або здоров'я через бойові дії. Основні заходи включають [25, с. 15]:

- виплати компенсацій за пошкоджене житло – відшкодування вартості ремонту або надання нового житла.
- соціальні послуги та медична допомога – лікування поранень, психологічна реабілітація, надання технічних засобів для інвалідів.
- підтримка бізнесу та робочих місць – державні програми відновлення підприємств у постраждалих регіонах.

Такі програми дозволяють людям повернутися до нормального життя навіть у складних умовах війни.

Воєнний стан суттєво змінює динаміку соціальної підтримки в Україні. Основні проблеми та виклики включають:

1. Збільшення потреб у медичному страхуванні та соціальних виплатах. Під час війни зростає кількість поранених, хворих та внутрішньо переміщених осіб, що створює надзвичайне навантаження на медичну систему та соціальні фонди.

2. Проблеми фінансування та забезпечення виплат. Через економічні збитки, руйнування підприємств та скорочення податкових надходжень державні соціальні фонди працюють під високим тиском. Це ускладнює своєчасність та повноту виплат.

3. Зміни у законодавстві та тимчасові програми. Для реагування на кризу уряд вводить тимчасові законодавчі норми: збільшення соціальних виплат, розширення програм підтримки ВПО, сімей військових та постраждалих від бойових дій.

Додаткові програми соціальної підтримки відіграють надзвичайно важливу роль в умовах воєнного стану в Україні. Вони дозволяють державі ефективно реагувати на критичні соціальні виклики, пов'язані з переміщенням населення, пораненнями, втратами житла та доходів. Підтримка внутрішньо переміщених осіб, компенсації сім'ям військових та заходи для постраждалих від бойових дій забезпечують базовий рівень соціальної безпеки та стабільності, навіть у складних кризових умовах.

3.2. Оцінка динаміки соціальних показників системи страхування в Україні

До початку повномасштабної війни страховий сектор України перебував у фазі поступової стабілізації після попередніх кризових періодів. Страховики активно працювали над диверсифікацією страхових продуктів, удосконаленням внутрішніх бізнес-процесів та підвищенням якості взаємодії з клієнтами. Водночас воєнна агресія суттєво змінила умови функціонування страхового ринку та загострила наявні проблеми.

Передусім різке посилення політичної та макроекономічної нестабільності спричинило виникнення нових видів ризиків, які раніше не мали значного впливу на діяльність страхових компаній. Крім того, руйнування економічної інфраструктури та негативні соціальні наслідки бойових дій призвели до збільшення кількості страхових подій, що безпосередньо вплинуло на зростання обсягів страхових виплат.

Станом на лютий 2022 року, тобто безпосередньо перед початком повномасштабного вторгнення, страховий ринок України характеризувався

відносно позитивною динамікою розвитку, хоча й залишався вразливим до зовнішніх шоків та регуляторних змін.

Аналіз основних показників страхового ринку у 2022 році свідчить, що станом на 30.06.2022 загальний обсяг активів страхових компаній у порівнянні з початком року зріс незначно – на 2,2% – та становив 65,7 млрд грн. Аналогічний приріст спостерігався і щодо прийнятних активів страхового ринку, тоді як у страховиків, які подавали звітність, зростання цього показника було дещо вищим і досягло 3,2% [19]. Разом із тим кількість учасників ринку скоротилася зі 155 компаній на початку 2022 року до 142 станом на 01.07.2022, що відображено на рисунках 3.1 та 3.2.

Тенденція до зменшення кількості страхових компаній простежується і в довгостроковому періоді. Так, починаючи з липня 2020 року, кількість страховиків у сегменті ризикового страхування скоротилася зі 195 до 103 станом на 16.11.2023.

У IV кварталі 2023 року обсяг валових страхових премій у сегменті ризикового страхування зменшився на 2% порівняно з попереднім кварталом, однак перевищив показники аналогічного періоду 2022 року на 17% [19]. Це свідчить про поступове відновлення попиту на страхові послуги з боку населення та суб'єктів господарювання.

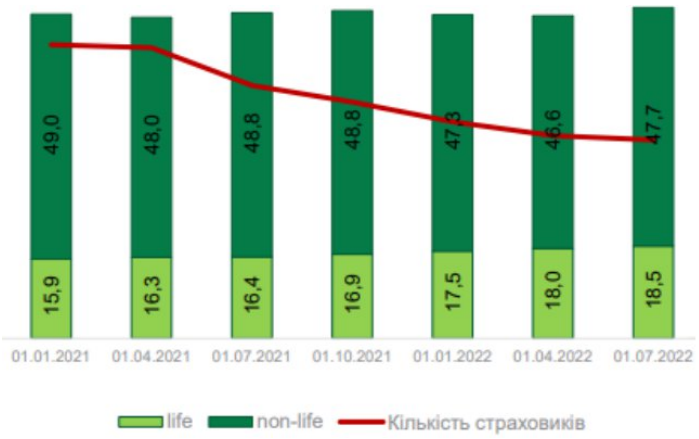

Рис. 3.1. Обсяг активів та кількість страхових компаній, млрд грн

Джерело: складено на основі [19]

Водночас загальною тенденцією залишалося подальше скорочення кількості страховиків, що було зумовлено їх невідповідністю посиленим регуляторним та фінансовим вимогам.

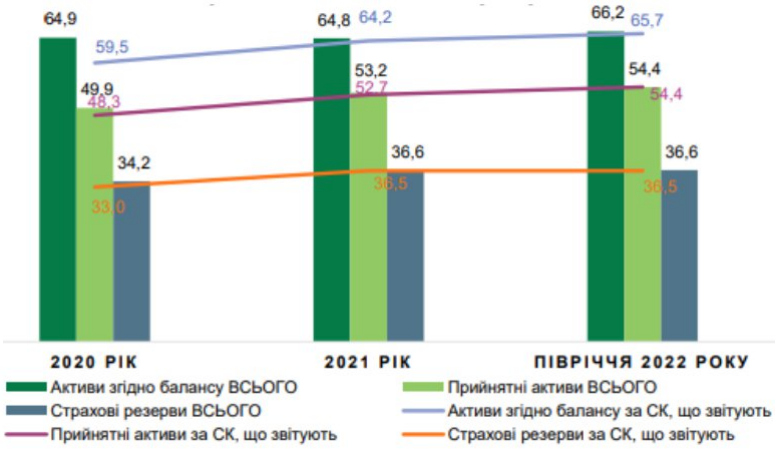

Рис. 3.2. Обсяг активів, прийнятних активів та страхових резервів, млрд грн

Джерело: складено на основі [19]

Ризикове страхування залишалося домінуючим сегментом страхового ринку та включало такі базові види послуг, як автострахування (КАСКО, ОСЦПВ), добровільне медичне страхування, страхування майна, а також страхування цивільної відповідальності. Провідне місце в структурі ризикового страхування посідало автострахування, зокрема обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності автовласників та міжнародні програми типу «Зелена картка», що наочно представлено на рисунку 3.3.

Водночас упродовж останніх трьох місяців спостерігається поступове пожвавлення діяльності у сфері страхування життя. Показники цього сегмента свідчать про поетапне відновлення ринку після різкого спаду на початку повномасштабної війни. Зокрема, скорочення обсягів страхових премій зменшилося до –21% порівняно з довоєнним рівнем, тоді як на початку воєнних дій падіння сягало –57%.

Рис. 3.3. Страховий портфель за І півріччя 2022 року за видами страхування

Джерело: складено на основі [19]

Позитивна динаміка простежується і у сфері страхових виплат. Показники виплат та виплат викупних сум поступово наближаються до рівнів аналогічного періоду попереднього року: замість зниження на –52% та –65% зафіксовано зростання відповідно на 6% та 10%.

В умовах воєнного стану компанії зі страхування життя дотримуються обережної фінансової політики, зосереджуючись на накопиченні ліквідних коштів. Одночасно значна частина ресурсів спрямовується на інвестування у державні військові облігації, що дозволяє поєднати фінансову стабільність із підтримкою економіки країни.

Страховий ринок України характеризувався високою концентрацією, у межах якої ключові позиції займали великі страхові компанії. Саме вони змогли посилити свої ринкові частки завдяки нарощуванню активів, фінансової стійкості та активному розширенню клієнтської бази. Вагому роль у формуванні ринкової структури відігравали десять найбільших страховиків, на яких припадала значна частина сукупного капіталу галузі (табл. 3.1).

Таблиця 3.1.

Рейтинг страхових компаній за обсягом власного капіталу за 2023 рік

№	Страхова компанія	Власний капітал	Сплачений статутний капітал
1	2	3	4

1	ARX	2 089 352	261 975
2	УНІКА	1 633 390	155 480

Продовження таблиці 3.1.

1	2	3	4
3	ІНГО	1 158 579	305 543
4	PZU УКРАЇНА	1 026 942	19 407
5	ТАС СГ	894 034	102 000
6	УНІВЕРСАЛЬНА	680 885	192 700
7	АРСЕНАЛ СТРАХУВАННЯ	599 831	255 600
8	ВУСО	590 319	274 145
9	УСГ	577 714	278 659
10	ОРАНТА	473 868	159 000

Джерело: складено автором на основі [22]

У сегменті ризикового страхування у 2021 році спостерігалася поступова позитивна динаміка зростання страхових премій. Проте початок повномасштабної війни у 2022 році призвів до різкого скорочення обсягів надходжень. Починаючи з другої половини 2022 року страховий ринок поступово адаптувався до нових умов функціонування, що сприяло відновленню активності. Вже наприкінці 2023 року обсяги страхових премій у ризиковому сегменті продемонстрували відчутне зростання [14, с. 90].

Сегмент страхування життя характеризувався відносною стабільністю у 2021 році, однак на початку 2022 року також зазнав істотного спаду. Процес відновлення у цьому секторі відбувався повільніше, ніж у ризиковому страхуванні, проте у 2023 році було зафіксовано поступове зростання обсягів страхових премій, що відображено на рисунку 3.4.

Аналіз рівня страхових виплат свідчить, що у ризиковому страхуванні цей показник залишався на високому рівні – у межах 35–40%, що вказує на значну збитковість та підвищене навантаження на страховиків. У страхуванні життя у 2023 році рівень виплат зріс до 25%, що є свідченням зростання ризиків, однак фінансовий тиск у цьому сегменті був менш суттєвим порівняно з ризиковим страхуванням.

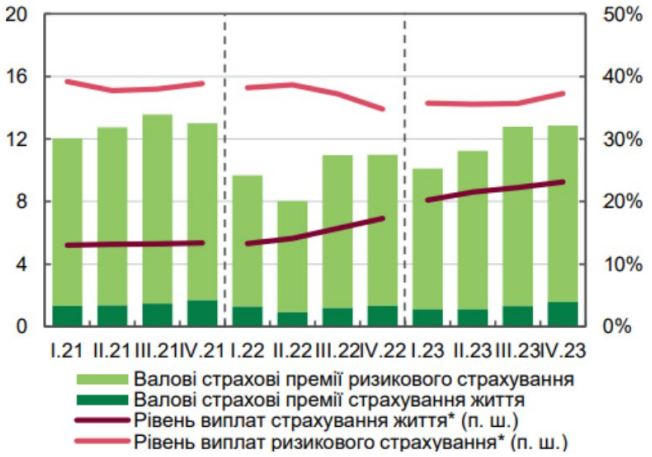

Рис. 3.4. Обсяги страхових премій та рівень виплат за видами страхування, млрд грн

Джерело: складено на основі [22]

Воєнна агресія росії суттєво трансформувала умови функціонування страхового сектору, особливо в таких ключових напрямах, як страхування життя, майнове страхування, автострахування та медичне страхування. Поєднання воєнних ризиків, економічної нестабільності та масштабної міграції населення призвело до скорочення попиту на страхові послуги, зростання фінансових ризиків для страховиків і збільшення обсягів страхових виплат. У цих умовах кожен сегмент страхового ринку зіткнувся з власними специфічними проблемами, що зумовило необхідність коригування бізнес-моделей страхових компаній.

Одним із ключових наслідків війни стало зменшення попиту на страхування життя, що було спричинене масовою міграцією населення та втратою стабільних джерел доходів. З початком повномасштабного вторгнення значна частина громадян була змушена виїхати за кордон або змінити місце проживання в межах країни. У таких умовах страхування життя втратило пріоритетність для багатьох домогосподарств, оскільки регулярні страхові внески стали фінансово обтяжливими [17, с. 50].

Водночас ризики для страхових компаній у цьому сегменті істотно зросли. Підвищення рівня смертності та травматизму серед населення

призвело до збільшення страхових виплат за договорами страхування життя. Це створило додаткове навантаження на фінансові ресурси страховиків і змусило їх переглядати умови страхування, коригувати тарифи та запроваджувати жорсткіші вимоги, що, у свою чергу, ще більше стримувало попит.

Сегмент майнового страхування зазнав одного з найсильніших ударів унаслідок масштабних руйнувань житлової та комерційної нерухомості. Активні бойові дії в багатьох регіонах країни призвели до знищення або серйозного пошкодження будівель, що спричинило різке зростання кількості страхових звернень. Водночас воєнні ризики, як правило, не входять до стандартного страхового покриття, що створило складні правові та фінансові ситуації для страхових компаній.

Реагуючи на ці виклики, страховики були змушені змінювати підходи до врегулювання збитків. Частина компаній призупинила виплати за договорами, якщо пошкодження були спричинені безпосередньо військовими діями. Інші запровадили спеціальні умови, винятки або додаткові застереження щодо таких ризиків. Окремою проблемою стала неможливість проведення повноцінної оцінки збитків у зонах бойових дій або на тимчасово окупованих територіях, що значно ускладнило процес врегулювання страхових випадків.

У сфері автострахування ключовим чинником спаду стало скорочення кількості транспортних засобів, що перебували у користуванні громадян і бізнесу. Значна частина автомобілів була знищена або пошкоджена внаслідок воєнних дій, а масовий виїзд населення за кордон додатково зменшив попит на страхові поліси. У результаті обсяги страхування за програмами ОСЦПВ та КАСКО істотно скоротилися.

Крім того, страхові компанії зіткнулися з серйозними труднощами у врегулюванні страхових випадків. Обмежений доступ до територій активних бойових дій, відсутність можливості перевірити обставини втрати або пошкодження транспортних засобів, а також нестача підтверджувальних

документів ускладнювали процес визнання страхових випадків. Це призводило до затримок із виплатами та зростання кількості спірних ситуацій між страховиками та клієнтами [23, с. 70].

Воєнні події спричинили глибокі трансформації у сфері медичного страхування, суттєво змінивши як структуру попиту, так і підходи страхових компаній до формування страхових програм. В умовах збройного конфлікту страховики були змушені враховувати не лише стандартні випадки захворювань, а й різке зростання кількості травм, поранень та ускладнень хронічних хвороб, пов'язаних із бойовими діями та стресовими умовами життя. Додатковим чинником впливу стало масове переміщення населення, що вимагало адаптації медичних страхових продуктів для осіб, які тимчасово або постійно перебували поза межами свого регіону чи країни проживання.

Особливо помітним став зростаючий попит на медичне страхування серед внутрішньо переміщених осіб та військовослужбовців. ВПО потребували доступу до медичних послуг у нових місцях проживання, що стимулювало розроблення спеціалізованих страхових програм із розширеним покриттям. Водночас медичне забезпечення військових та осіб, які постраждали внаслідок бойових дій, стало одним із ключових викликів для системи медичного страхування. Це вимагало тісної взаємодії страхових компаній із державними структурами, а також залучення ресурсів міжнародних гуманітарних та фінансових організацій.

Загалом, із початком повномасштабного вторгнення росії в Україну страховий ринок опинився в умовах безпрецедентного навантаження. Воєнні ризики, макроекономічна нестабільність і соціальні зрушення істотно ускладнили діяльність страхових компаній. За таких обставин ефективне державне регулювання набуло вирішального значення для збереження стабільності та безперервності функціонування страхового ринку. Уряд і профільні регуляторні органи були змушені оперативно запроваджувати комплекс законодавчих, фінансових і організаційних заходів.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній бакалаврській роботі на основі проведеного комплексного аналізу теоретичних засад, нормативно-правової бази та практичних аспектів функціонування соціальної сфери було досліджено трансформаційні процеси в системі соціального страхування України. Результати дослідження дозволяють сформулювати такі розгорнуті висновки:

1. Теоретико-методологічна сутність та соціально-економічна роль страхування. Соціальне страхування визначено як складну багатофункціональну систему, яка є фундаментом національної безпеки та соціальної стабільності. Встановлено, що державне регулювання у цій сфері має подвійну природу: з одного боку, це гарантування конституційних прав громадян на захист у разі втрати працездатності чи настання старості, а з іншого — інструмент макроекономічного регулювання, що впливає на рівень споживання, зайнятості та перерозподіл національного доходу. Доведено, що в умовах глобальних криз саме страхова модель, заснована на солідарній відповідальності держави, роботодавців та працівників, є найбільш стійкою.

2. Компаративний аналіз світових моделей соціального захисту. Дослідження міжнародного досвіду (Бісмарківської, Бевериджської, Скандинавської та Американської моделей) підтвердило, що Україна перебуває на шляху формування власної унікальної моделі, яка тяжіє до європейських стандартів.

- Аналіз німецької моделі показав переваги децентралізованого управління та активного залучення страхових кас.
- Скандинавський досвід продемонстрував важливість універсального доступу до послуг за рахунок податкових механізмів.
- Для України визначено за доцільне інтегрувати елементи багаторівневості, де обов’язкове державне страхування доповнюється

корпоративними програмами та добровільними накопиченнями, що дозволяє диверсифікувати соціальні ризики та зменшити навантаження на державний бюджет.

3. Глибока інституційна трансформація та реорганізація управління. Ключовим результатом дослідження є аналіз докорінної реформи адміністрування системи — злиття Фонду соціального страхування з Пенсійним фондом України (ПФУ). Цей крок, здійснений у розпал воєнного стану, мав на меті подолання інституційної роздробленості та створення потужного єдиного оператора соціальних виплат. Встановлено, що консолідація функцій у ПФУ дозволила:

- Уніфікувати цифрові сервіси та бази даних.
- Скоротити адміністративні видатки на утримання управлінського персоналу та приміщень.
- Забезпечити стабільність виплат за рахунок можливості оперативного перерозподілу ресурсів всередині єдиної структури.
- Покращити контроль за цільовим використанням коштів та збором ЄСВ.

4. Функціонування системи в умовах воєнного стану: виклики та адаптивність. Аналіз показав, що повномасштабна війна спричинила безпрецедентний тиск на систему соціального страхування. Основними дестабілізуючими чинниками стали:

- Фінансова дефіцитність: Масова міграція (понад 6 млн біженців) та зростання безробіття призвели до звуження бази нарахування єдиного соціального внеску.
- Зміна природи ризиків: Значне зростання кількості осіб з інвалідністю, потерпілих від бойових дій та сімей, що втратили годувальника, вимагає перегляду пріоритетів виплат.

- Операційні бар’єри: Руйнування інфраструктури та тимчасова окупація територій змусили державу в екстреному порядку розбудовувати механізми дистанційного обслуговування. Попри це, система виявила високу адаптивність, що стало можливим завдяки поєднанню гнучкого законодавчого регулювання та мобілізації внутрішніх ресурсів.

5. Цифровізація як стратегічний вектор розвитку. Доведено, що перехід на цифрові рейки став головним запобіжником колапсу соціальної сфери. Впровадження електронних листків непрацездатності (е-лікарняних), електронних трудових книжок та автоматизованого призначення пенсій дозволило:

- Мінімізувати фізичні контакти та бюрократичні процедури, що було життєво важливо в умовах бойових дій.
- Забезпечити безперервність надання послуг для ВПО через портал та застосунок «Дія».
- Створити прозору систему моніторингу виплат, що підвищує довіру міжнародних донорів, чиї кошти частково покривають соціальні видатки бюджету.

6. Перспективи та пріоритети повоєнного реформування. На основі проведеного дослідження обґрунтовано необхідність подальшої модернізації державного регулювання за такими напрямами:

- Запровадження накопичувального рівня пенсійного страхування: Це критично важливо для створення інвестиційного ресурсу всередині країни та забезпечення гідного рівня життя майбутніх пенсіонерів в умовах демографічної кризи.
- Розвиток системи реабілітації: Пропонується змістити акцент із простої грошової компенсації на комплексну медико-соціальну

та професійну реабілітацію постраждалих, що дозволить їм швидше повернутися до активного трудового життя.

- Стимулювання страхового ринку: Державна підтримка приватного страхування (медичного, пенсійного) через податкові пільги для роботодавців та працівників.
- Євроінтеграційна гармонізація: Адаптація українських соціальних нормативів до стандартів ЄС (зокрема щодо безпеки праці та гендерної рівності в оплаті праці та пенсійному забезпеченні).

Підсумовуючи, можна стверджувати, що трансформація системи соціального страхування в Україні є невід'ємною частиною загальнодержавних реформ. Попри екстремальні умови воєнного часу, вдалося не лише зберегти керованість системою, а й закласти фундамент для її якісного оновлення на засадах цифровізації, ефективності та людиноцентричності. Реалізація запропонованих заходів сприятиме створенню стійкої моделі соціального захисту, спроможної відповідати на виклики сучасності та гарантувати високу якість життя громадян у повоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80
2. Цивільний кодекс. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15
3. Положення про порядок формування страховиками технічних резервів. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0203500-23#Text
4. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text
5. Про обов’язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3720-20#Text
6. Про страхування. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text
7. Про фінансові послуги та фінансові компанії. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text
8. В. Гапочка До питання об’єкта правовідносин із загальнообов’язкового державного соціального страхування на випадок безробіття. *Право*. 2023 №1. В.79. С. 298-302.
9. В. Гапочка, До питання зарубіжного досвіду соціального страхування на випадок безробіття. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів*: матеріали міжн. наук.-практ. кон. (19 травня 2023 р.). Одеса. 2023. С. 502-504.
10. С. Гребінник , В. Нікітченко, С. Король Еволюційні аспекти розвитку соціального страхування. *Сталий розвиток складних соціально-економічних систем в умовах сучасних змін та викликів*: збірник тез доповідей

міжн. наук.-практ. кон. (16-17 травня 2024 р.). Івано-Франківськ. 2024. С. 388-391.

11. А. Гудзь О. Лященко Договірні засади у сфері державного та недержавного соціального страхування України. *Українське суспільство в умовах воєнного стану: сучасні виклики та напрями розвитку*. 2022. С. 368-371.

12. Демидко О. Г. Державне соціальне страхування як елемент соціального захисту громадян України. *Український дослідницький простір в умовах війни: адаптація й перезавантаження технічних і юридичних наук*. 2022. С. 74-75.

13. Кислякова Є. Соціальне страхування та пенсійне забезпечення працівників. *Концептуальні шляхи розвитку науки та освіти*: матеріали VIII міжн. наук.-практ. кон. (9-10 червня 2023 р.). Львів. 2023. С. 116-118.

14. Климук Н. Я., Кравець Н. О. Особливості надання страхових послуг в умовах військового стану. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2024. №3. С. 89-92.

15. Кропивницький М. О. Соціальне страхування в контексті адміністративно-правової політики України в сфері соціального забезпечення населення: теоретичний огляд і проблеми вдосконалення. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. №2. С. 40-44.

16. Левадна О. Проблемні аспекти соціального страхування в Україні щодо ризиків упродовж життя. *Demography and social economy*. 2022. №48 В.2. С. 58-77.

17. Леган І. М., Войналович І. А. Соціальне страхування в системі реалізації пріоритетів сталого розвитку. *Економіка, управління та адміністрування*. 2022. №3 В.101. С. 48-54.

18. Нагайчук Н. Г. Особливості функціонування соціального страхування в умовах війни. *Актуальні питання економічних наук*. 2025. №11. С. 1-21. Огляд страхового ринку України. *Національний банк України* : [сайт].

URL: bank.gov.ua/admin_uploads/article/Огляд_стан_страхового_ринку-нагляд_pr_2022-09-23.pdf?v=16%20(51,52,53,%2055)

19. Панченко Є. В. Істотні умови договору особистого страхування військовослужбовців. *Нове українське право*. 2025. №4. С. 267-274.

20. Панченко Є. В. Правова природа договору особистого страхування військовослужбовців. *Нове українське право*. 2023. №3. С. 181-188.

21. Показники діяльності страхових компаній України за 2023 рік. *Forinsurer* : [сайт]. URL: https://forinsurer.com/ratings/nonlife (54

22. Прохоровська С., Кулина Г., Стецько М. Реформування системи соціального страхування в Україні: проблемні аспекти та ключові завдання. *Світ фінансів*. 2022. №3. В.72. С. 66-82.

23. Скриль В., Флястер О. Цифрові рішення у системі соціального страхування ЄС: можливості для України. *Сучасна економічна наука: теорія і практика*: матеріали XIII всеукр. наук.-практ. кон. (30 листопада 2023 р.) Полтава. 2023. С. 137-138.

24. Соловйов О. В. До питання визначення правової природи соціального страхування. *Technologies and strategies for the implementation of scientific achievements*: матеріали II міжн. наук.-теорет. конф. (18 листопада 2022 р.). Стокгольм, Королівство Швеція , 2022. С. 51-55.

25. Стельмащук Ю. Адаптація системи соціального страхування до умов воєнного конфлікту в Україні. *Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах*: збірник матеріали XII міжн. наук.-практ. кон. (9 лист. 2024 р.). Київ. 2024. С. 14-17.

26. Терницький С. М. Соціальне страхування як форма фінансової безпеки особистості. *Актуальні питання фінансової безпеки*: зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф.(27 берез. 2023 р.). Вінниця. 2023. С. 88-90.

27. Федорович І. Функціонування фондів соціального страхування у міжнародному контексті: ключові особливості та порівняльний аналіз. *Економіка та суспільство*. 2024. №63. С. 1-11.

28. Федорюк Л. В. Принцип соціальної справедливості як основа розвитку загальнообовязкового державного страхування в Україні. *Право*. 2023. №15. С.176-180.

29. Фонд соціального страхування України завершив передачу справ потерпілих до Пенсійного фонду. *Боратинська сільська рада* : [сайт]. URL: https://bortg.gov.ua/news/fond-sotsialnoho-strakhuvannya-ukrayiny-zavershyv-peredachu-sprav-poterpilykh-do-pensiynoho-fondu

30. Чвертко Л. А. Соціальне страхування як складова вітчизняної системи соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. *Економічні горизонти*. 2022. №4 В.22. С. 51-66.

31. Шаповалова Т. Заришнюк С. Організаційно-правові засади реформування системи соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань в Україні. *Економічний аналіз*. 2022. №1. Т.32. С. 219-225.

32. Шестакова К., Степанович С., Гнатчук О. Координація систем соціального забезпечення у сфері соціального страхування в Європейському Союзі: інституційно-правові засади. *Університетські наукові записки*. 2022. №3 В.87. С. 125-137.

33. Шпотя М. О. Робота фонду соціального страхування в умовах воєнного стану. *Проблеми та перспективи забезпечення цивільного захисту*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. Харків. 2023. С. 449.

34. Abay K. A. COVID-19 and food security in Ethiopia: do social protection programs protect?. *Economic Development and Cultural Change*. 2023. №71. P. 373-402.

35. Borella M., Nardi M., Yang F. Are marriage-related taxes and social security benefits holding back female labour supply?. *The Review of Economic Studies*. 2023. №90. P. 102-131.

36. Coady D. D’Angelo D. Evans B. Fiscal redistribution, social welfare and income inequality:‘doing more’or ‘more to do’?. *Applied Economics*. 2022. №54. P. 2416-2429.

37. Enworo O. C. Application of Guba and Lincoln's parallel criteria to assess trustworthiness of qualitative research on indigenous social protection systems. *Qualitative research journal*. 2023. №23. P. 372-384.

38. Skocpol T. America's incomplete welfare state: the limits of new deal reforms and the origins of the present crisis. *Stagnation and renewal in social policy*. 2024. P. 35-58.

39. Yu J., Zhao H., Mo L. Can social insurance contributions boost labor share? Evidence from China’s social insurance law. *Economic Analysis and Policy*. 2023. №80. P. 701-715.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Таблиця А.1.

Напрями вдосконалення організації соціального страхування в умовах війни та післявоєнного відновлення

Напрям удосконалення	Суть заходу	Очікуваний ефект
Фінансова підтримка	Залучення міжнародної допомоги (МВФ, Світовий банк, ЄС)	Компенсація дефіциту бюджету, стабільність виплат
Податкові стимули	Пільги для роботодавців, які зберігають робочі місця	Зменшення безробіття, збільшення надходжень ЄСВ
Цифровізація і автоматизація	Онлайн-облік виплат, електронний документообіг, дистанційні сервіси	Прозорість, зменшення бюрократії, доступність для ВПО та громадян на ТОТ
Адресність і ефективність витрат	Перегляд соціальних програм, уникнення неефективного фінансування	Підвищення результативності державної підтримки
Пенсійна реформа	Запровадження накопичувальної системи, гнучкий страховий стаж для постраждалих	Соціальна справедливість, додаткові джерела пенсійних виплат
Підтримка зайнятості та перекваліфікація	Програми навчання, гранти на самозайнятість, квоти для ВПО і ветеранів	Інтеграція у ринок праці, зниження навантаження на систему страхування
Інституційна інтеграція	Уніфікація виплат через ПФУ, єдина база даних, інтеграція з іншими формами соцзахисту	Системність, спрощення адміністрування, ефективне надання допомоги

Джерело: складено автором на основі[13, 26]

ДОДАТОК Б

Таблиця Б.1.

Основні етапи розвитку системи обов'язкового соціального страхування за кордоном

Етапи	Характеристика
Етап становлення (кінець XIX – початок XX ст.)	Перші інституціоналізовані системи соціального страхування були створені в Німеччині у 1883–1889 рр. Уряд Отто фон Бісмарка запровадив обов'язкове страхування на випадок хвороби, виробничих травм та старості, що стало базою для подальшого поширення цієї моделі в Європі. У Великобританії прийняття Національного закону про страхування у 1911 р. започаткувало державну систему захисту від ризиків хвороби та безробіття, що стало важливим кроком у формуванні соціальної політики країни.
Міжвоєнний період та економічні потрясіння (1920–1930 рр.)	Глибока світова економічна криза 1930-х років продемонструвала обмеженість ринкових механізмів у забезпеченні соціальної стабільності. У США в 1935 р. було ухвалено Закон про соціальне забезпечення, який передбачав створення системи пенсійного страхування та допомоги з безробіття. Паралельно у Швеції сформувалася модель універсального соціального страхування, орієнтована на широке охоплення населення та зменшення соціальних наслідків економічних спадів.
Повоєнна реконструкція та розширення соціальних гарантій (1945–1970 рр.)	Після завершення Другої світової війни соціальне страхування стало складовою стратегії економічного відновлення та суспільної стабілізації. У Великобританії реалізація ідей Беверіджа у 1948 р. призвела до створення Національної служби охорони здоров'я та розширення системи соціального забезпечення. В Японії у 1961 р. було впроваджено загальнонаціональну систему медичного страхування, що забезпечила рівний доступ до медичних послуг незалежно від рівня доходів.
Сучасний етап трансформації (1980 р. – дотепер)	Наприкінці XX – на початку XXI століття системи соціального страхування зазнають трансформацій під впливом фінансових криз, демографічного старіння та зростання бюджетного навантаження. У Канаді прийняття Акту про охорону здоров'я у 1984 р. закріпило принципи загальнодоступності медичних послуг. У Німеччині та Франції з 2000-х років реалізуються реформи, спрямовані на підвищення ефективності управління фондами соціального страхування та забезпечення їх довгострокової фінансової стійкості.

Джерело: складено автором на основі [17, 24, 28]

ДОДАТОК В

Таблиця В.1.

Типологія зарубіжних систем соціального страхування

Модель	Основні характеристики	Приклади країн
Бісмарківська	Система базується на обов'язковій участі працівників і роботодавців у фінансуванні соціального страхування; основним джерелом коштів є страхові внески; управління фондами здійснюється на засадах соціального партнерства за участю представників застрахованих осіб і роботодавців; мінімальна залежність від державного бюджету сприяє фінансовій стійкості системи.	Німеччина, Австрія, Швейцарія
Беверіджська	Соціальний захист має універсальний характер і поширюється на все населення; фінансування забезпечується за рахунок загальнодержавних податків; ключову роль в управлінні відіграє держава; кожному громадянину гарантується базовий рівень соціального забезпечення незалежно від трудового внеску або доходів.	Великобританія, Норвегія, Швеція
Американська	Поєднання державних програм і приватного страхування формує багаторівневу систему соціального захисту; фінансування здійснюється як через податки, так і через страхові внески; соціальні гарантії мають вибірковий характер і орієнтовані на окремі категорії населення, що обмежує універсальність системи.	США
Скандинавська	Характеризується загальним охопленням населення та високим рівнем соціальних гарантій; фінансування здійснюється переважно за рахунок значних податкових надходжень; держава відіграє провідну роль в управлінні системою, забезпечуючи її соціальну справедливість та ефективність.	Швеція, Норвегія, Данія
Північно-американська	Передбачає універсальний доступ до медичного страхування для всіх громадян; соціальний захист формується на основі поєднання державних і приватних програм; фінансування здійснюється через податки та страхові внески, що дозволяє підтримувати стабільність і гнучкість системи.	Канада

Джерело: складено автором на основі [28, 37, 40]